

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Кафедра управління земельними ресурсами

Гусєв Микола Олегович

«РОЗРОБКА МЕХАНІЗМІВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня

галузі знань 19 «Архітектура та будівництво»

спеціальності 193 «Геодезія та землеустрій»

за освітньо-професійною програмою «Землеустрій та кадастр»

Науковий керівник:

Лазарева О.В., д-р екон. наук, професор

Рецензент:

Демидова Л.М.

заступник директора

ТОВ «Український експертний центр по

вимірюванню та оцінці»

Миколаїв 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ	7
1.1. Об'єктивна необхідність відновлення системи землекористування в Україні	7
1.2. Організаційні засади конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування	12
1.3. Закордонний досвід механізмів конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування	20
Висновки до розділу 1	24
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ	26
2.1. Аналіз конкурентних стратегій розвитку сільськогосподарського землекористування	26
2.2. Оцінка конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування	32
2.3. Показники ефективності сільськогосподарського землекористування	37
Висновки до розділу 2	45
РОЗДІЛ 3. ЗАПРОВАДЖЕННЯ НОВІТНІХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИХ МЕХАНІЗМІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ	46
3.1. Напрями підвищення конкурентоспроможності в системі сільськогосподарського землекористування	46
3.2. Застосування підходів для вирішення задач конкурентоспроможності в системі сільськогосподарського землекористування	49
3.3. Пріоритети розвитку конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування	59
Висновки до розділу 3	63
РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	65
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72

ВСТУП

Земля є основним елементом національного багатства й основним засобом виробництва в сільському господарстві. Вона – неодмінна умова існування людського суспільства. Найбільшу цінність становлять сільськогосподарські угіддя – головне джерело продуктів харчування та основа продовольчої безпеки країни. Розвиток сільського господарства і в цілому агропромислового комплексу, великою мірою залежить від того, наскільки правильно буде організовано використання земель, а це потребує обґрунтованого еколого безпечного й ефективного використання кожного гектара сільськогосподарських угідь (особливо ріллі) та правової охорони земель.

Спробам розв'язання проблеми розвитку сільськогосподарського землекористування присвячені праці Д. І. Бабміндри, С. М. Волкова, В. Г. В'юна, В. В. Горлачука, Д. С. Добряка, О.С. Дорош, І. О. Іртищевої, О. І. Котикової, В. Я. Месель-Веселяка, А. Г. Мартина, П. Т. Саблука, А. Я. Сохничя, М. Г. Ступеня, В. М. Трегобчука, А. М. Третьяка, М. М. Федорова, М. А. Хвесика, І. І. Червена та багатьох інших.

Та незважаючи на вагомі теоретичні напрацювання провідних вчених щодо розробки механізмів конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування, на сьогоднішній день недостатньо вивчено питання розкриття організаційних засад розвитку сільськогосподарського землекористування. Потребує вивчення закордонного досвіду впровадження механізмів конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування для використання їх в українських реаліях. Також особливе значення має вирішення напрямів, аспектів та пріоритетів сільськогосподарського землекористування.

Актуальність зазначених проблем, їх практична значущість і зумовили вибір теми дослідження, визначили його мету та завдання.

Метою дослідження є розвиток та узагальнення теоретико-методичних основ щодо розробки механізмів конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність розв'язання таких завдань:

- розглянути об'єктивну необхідність відновлення системи землекористування в Україні;
- вивчити організаційні засади конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування;
- ознайомитись з закордонним досвідом механізмів конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування;
- здійснити аналіз та оцінку стратегій розвитку сільськогосподарського землекористування;
- дослідити показники ефективності сільськогосподарського землекористування;
- обґрунтувати напрями та пріоритети забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування.

Об'єктом дослідження є процес обґрунтування розробки механізмів конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади та практичні аспекти щодо обґрунтування розробки механізмів конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування.

Методи дослідження. Теоретико-методичною основою наукового дослідження є положення сільськогосподарського землекористування, загальнотеоретичні положення сталого розвитку сільськогосподарського землекористування, закордонні методи дослідження з питань управління сільськогосподарським землекористуванням, інноваційно-інвестиційних процесів, теорії управління та економіки землекористування.

Для вирішення поставлених у роботі завдань використовувались методи: абстрактно-логічний (для теоретичних узагальнень результатів наукового

пошуку та формування висновків); аналізу і синтезу (при комплексній оцінці та з'ясуванні особливостей сучасного стану сільськогосподарського землекористування); графічний (для уточнення результатів кваліфікаційної роботи); аналогії та узагальнення (для розробки механізмів конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування).

Інформаційну базу дослідження склали Закони України, постанови Кабінету Міністрів України та Верховної Ради України; статистичні дані Держгеокадастру України, Державного комітету статистики України; наукові публікації вітчизняних і зарубіжних вчених, матеріали науково-практичних конференцій, результати власних напрацювань.

Наукова новизна одержаних результатів. Результати виконаного дослідження вирішують теоретичні та практичні аспекти механізмів конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування.

Найвагоміші наукові результати полягають у наступному:

удосконалено:

– аспекти щодо вироблення державної політики використання земель сільськогосподарського призначення, основних напрямів та механізмів удосконалення регулювання територіальних відносин у сільському господарстві та регулювання використання земель;

– перспективи конкурентних стратегій землекористування, які полягають у забезпеченні раціонального використання та охорони земельних ресурсів, що дасть підстави для створення конкурентних переваг, спрямованих на підвищення ефективності та конкурентоспроможності;

– підходи щодо ведення ефективного землекористування, які засновані на формуванні загальнодержавних стратегій та програм розвитку сільських територій.

Практичне значення одержаних результатів. Основні теоретико-методичні положення роботи, висновки та рекомендації можуть бути використані у практичній діяльності місцевих органів Держгеокадастру

України, органів виконавчої влади, фізичних та юридичних осіб, зокрема сільськогосподарських виробників.

Особистий внесок. Наукові положення, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, є самостійною науковою розробкою автора, в якій викладено підходи щодо розвитку та узагальнення теоретико-методичних основ щодо обґрунтування пріоритетних напрямків розвитку сільських територій на основі європейського досвіду.

З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в роботі використані лише ті ідеї та розробки, які отримано автором особисто.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні положення, узагальнення та результати кваліфікаційної роботи апробовані на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: XXV Всеукраїнська науково-практична конференція Могилянські читання – 2022: Сталий розвиток використання земельних ресурсів в умовах глобалізації (м. Миколаїв, 2022 р.); Міжнародний студентський науковий форум Студентська молодь і науковий прогрес в АПК: Перспективи розвитку ринку землі в Україні. (Львів, 2022); II Міжнародна науково-практична конференція науково-педагогічних працівників та молодих науковців «Актуальні аспекти розвитку науки і освіти» Питання охорони та екологічного стану земельних ресурсів. (м. Одеса, 2022 р.).

Публікації. За темою кваліфікаційної роботи опубліковано у 5 наукових праць, з них: 2 публікації у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз, та 3 тез доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Обсяг та структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 76 сторінок, з них 69 сторінки – основного тексту. Матеріали дипломної роботи містять 5 рисунків та 2 таблиці. Список використаних джерел нараховує 42 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

1.1. Об'єктивна необхідність відновлення системи землекористування в Україні

Унікальний земельно-ресурсний потенціал України визначає її особливе місце серед інших європейських країн. Земля завжди була, є і буде обмеженим ресурсом. Дбаючи про успішне майбутнє країни, ми маємо розумно й бережливо ставитися до національного багатства, української землі, забезпечувати ефективність її використання.

Якщо виходити з того, що «корисні властивості землі» є продуктом природного походження, то слід замислитися над питанням про те, що означає «ефективне» її використання, завдання, яке стоїть перед користувачем землі. «Ефективно», коли продукт виробництва коштує дорожче витрат на його виробництво та реалізацію. Якщо йдеться про об'єкти основних засобів виробництва, які є результатом попередньої праці, то проблема вирішується шляхом накопичення відрахувань на амортизацію, які потім використовуються для їх відновлення та заміни.

Земля – це ресурс іншого роду, властивості її природні, її знецінення не передбачається, але як засіб виробництва вона також потребує відновлення родючості. З цієї причини ми не ототожнюємо «раціональне» з «ефективним» [1 с. 15].

Під раціональністю землекористування необхідно розуміти екологічну складову, що виражається вимогою збереження початкових властивостей сільськогосподарських угідь як природного ресурсу, які визначаються системою встановлених для цих цілей кількісних і якісних показників. Наземне сільськогосподарське виробництво, де земля виступає як основний

засіб виробництва, супроводжується витратою грошових і матеріальних ресурсів і орієнтоване на отримання певного результату. Порівнюючи обсяг таких інвестицій і результат, розуміють ефективність виробництва, що трактується як ефективність використання землі [1 с.26].

Під ефективністю використання земель у сільському господарстві необхідно розуміти економічний результат використання сільськогосподарських угідь, який характеризується залежністю отриманого ефекту (вираженого в натуральних і вартісних показниках) від площі з урахуванням якості і віддаленості місцевості [2 с. 15].

Використання землі, як складової сільськогосподарського виробництва, регулюється законами, які регулюють організацію та економіку галузі через комплекс організаційних, економічних і правових механізмів, стимулюючих її використання для охорони навколишнього середовища. Сукупність таких законодавчо закріплених (організаційно-економічних) механізмів або правил землекористування визначає зміст територіальних відносин, спрямовуючи дії людей із землею в необхідних для суспільства напрямках, формах, режимах і способах використання. Його виділення як предмета самостійного вивчення є об'єктивною необхідністю, зумовленою багатофункціональністю ресурсів землі та її значенням не лише як місця поселення людей, а й як джерела їх існування.

До організаційних та організаційно-розпорядчих механізмів належать зонування територій, землеустрій, інформаційне забезпечення, встановлення граничних розмірів земельних ділянок, порядок оформлення права власності на землю та правочинів із землею, обмеження технологій, видів і форм використання земель.

Економічні механізми регулювання територіальних відносин передбачають використання вартісних вимірників для орієнтації землекористувачів на вибір системи господарювання, яка забезпечує отримання рентного доходу та зберігає якісні властивості землі.

Умови землекористування формуються та реалізуються за допомогою відповідних поставленим завданням правових, економічних, організаційних та соціальних інститутів, що утворюють цілісний та взаємоузгоджений механізм регулювання дій із землею.

Нормативно-правові акти закріплюють наукові та перевірені на практиці заходи, перетворюють їх на стандарти, обов'язкові для користувачів землею сільськогосподарського призначення [2, с. 6].

Сукупність зареєстрованих у встановленому порядку документів, починаючи від закону і закінчуючи статутами різного рівня, становить систему правового забезпечення (нормативно-правову основу) формування, функціонування, контролю та регулювання територіальних відносин.

Складність формування ефективної системи територіальних відносин полягає в необхідності врахування подвійності положення землі в сільському господарстві, тобто регулювання її використання як природного компонента і як основного засобу виробництва. Тому поява суперечливих завдань (збереження природних ресурсів та їх інтенсивне використання як складової виробництва) ставить перед політиками, науковцями та фахівцями завдання вироблення норм землекористування, які не суперечать одна одній (тобто природним вимогам і потребам товарного виробництва), і обидва завдання вирішувалися б узгоджено. Ця вимога не завжди виконується, що породжує суперечності в системі територіальних відносин, які, накопичуючись, породжують проблеми. Зазначене й підтверджує аналіз результатів реформи: масове порушення вимог щодо раціонального та ефективного використання землі, скорочення або припинення комплексних агрохімічних меліоративних робіт, заходів щодо запобігання ерозії ґрунтів, інших робіт, спрямованих на збільшення ґрунтів та її плодючості.

Велике значення в системі територіальних відносин має забезпечення стабільності земельних прав не лише на певній території, а й на місці розташування земельної ділянки в певному місті та в певних межах, що посилює зацікавленість землекористувачів у господарське ставлення до

земель, що входять до цих меж. Підвищення раціональності та ефективності використання земельних ресурсів має здійснюватися через землеустрій та планування територій [2 с. 8].

Особливою проблемою є незадовільне виконання фінансових зобов'язань за програмами підвищення родючості земель. Роботи, пов'язані з відновленням деградованих земель, можна розділити на два види, які є суттєвими для організації їх подальшого фінансування. Перший – технологічні та екологічні роботи, спрямовані на поліпшення використання сільськогосподарських угідь (дотримання сівозмін, мінімізація обробітку ґрунту, внесення органічних добрив, вапнування, промивання ґрунту, усунення причин надходження у водоймища гною, мінеральних добрив тощо). Другий тип – еколого-технологічний (осушення, підвищення гумусності, насадження лісосмуг у вітроерозійній зоні, ліквідація ярів і ліквідація водної ерозії, очищення озер і ставків тощо).

Третій тип – це в основному робота, яка виконується безпосередньо на фермах і силами господарств, другий – спеціалізованими організаціями та між фермами. Перші можуть забезпечуватися більшою мірою коштами фермерського господарства, другі – державними коштами, спеціальними фондами, джерелами яких можуть бути:

- земельний податок, який необхідно повністю використовувати з метою збереження земельних ресурсів;
- кошти приватних інвесторів;
- штрафи для компаній у галузях економіки, які завдають шкоди навколишньому середовищу;
- кошти сільськогосподарських організацій, селянських (фермерських) господарств на відновлювальні роботи із землею на їх присадибних ділянках.

Необхідно законодавчо закріпити землі сільськогосподарського призначення, які віднесені до категорії земель сільськогосподарського призначення як нецільове використання, за такими критеріями:

- на ріллі не вирощуються сільськогосподарські культури, більше двох років поспіль не проводиться обробка чистих парів;
- багаторічні трави утримуються на одній площі більше трьох років поспіль;
- відсутність скошування сіножатей більше двох років поспіль;
- худоба не випасається на пасовищі більше двох років поспіль;
- ділянка природних кормових угідь вкрита дерево-чагарниковою рослинністю на площі понад 20 % її загальної площі [2 с. 9].

Тому варто підкреслити, що підвищення ефективності використання сільськогосподарських угідь на основі раціональної системи землеробства можливе за умови збігу кількох факторів (рис. 1.1)

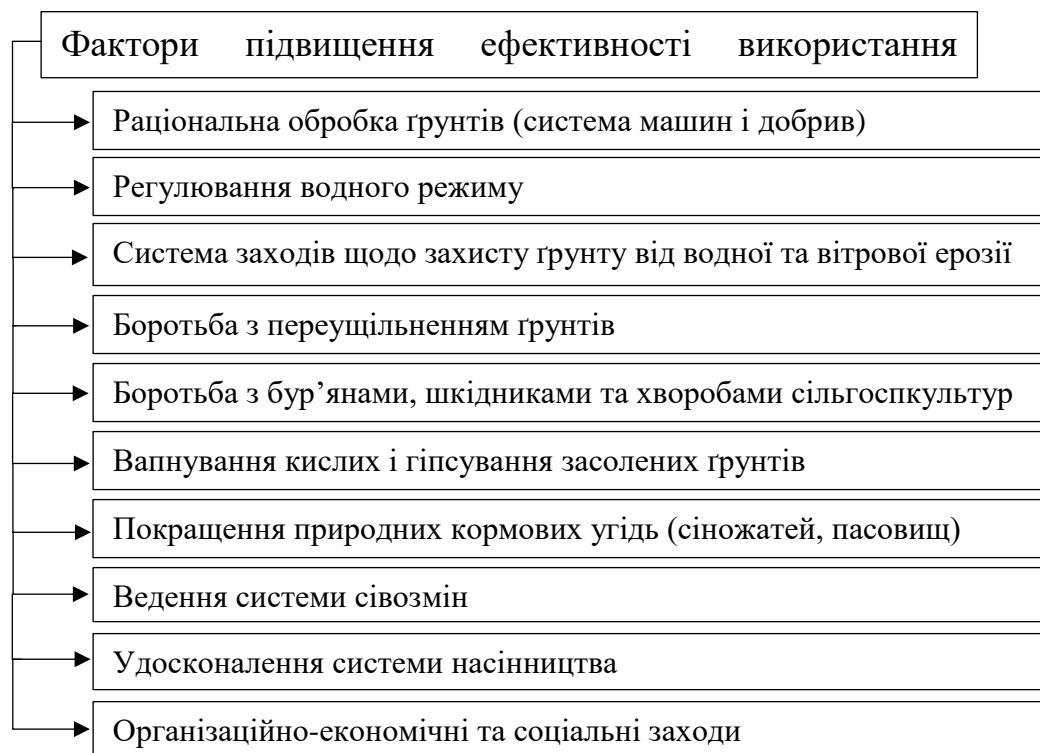

Рис. 1.1. Фактори підвищення ефективності використання земель в Україні

Джерело: сформовано автором

Крім того, потребує оперативне вирішення питання загально-економічних перетворень, як на державному, так і на регіональному та

місцевому рівнях. Її вирішення можливе шляхом здійснення наступних заходів організаційно-економічного характеру:

- встановлення паритету цін на сільськогосподарську продукцію та продукцію і послуги з інших галузей сільського господарства;
- зниження кредитних ставок до рівня, що дозволяє широке відтворення;
- уточнення спеціалізації сільськогосподарських організацій за їх зональним розташуванням;
- покращення структури посівних площ, забезпечує збереження родючості ґрунту та оптимальної частки економічно вигідних сільськогосподарських культур (користуються попитом на ринку);
- здійснення постійного моніторингу земель.

Отже, зазначимо, що постійне використання землі без її відновлення є актуальною проблемою загальнодержавного значення, від якої залежать темпи розвитку галузей народного господарства, рівень добробуту населення та економіки країни в цілому та про її успішне вирішення. Нині особливо актуальним є питання вироблення чіткої державної політики щодо земель сільськогосподарського призначення, основних напрямів та механізмів удосконалення регулювання територіальних відносин у сільському господарстві та регулювання використання земель.

1.2. Організаційні засади конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування

Щоб відповісти на питання конкурентоспроможності землекористування, необхідно здійснити глибокий теоретичний аналіз усієї сукупності понятійно-категоріального апарату. Така умова є об'єктивно необхідною, оскільки в науковій та спеціальній літературі поняття «конкурентоспроможність» ототожнюється з поняттям «конкурентоздатність», хоча, на нашу думку, ці поняття різні за глибиною

змісту, що «відбивається на якості досліджень, що знижує ефективність зусиль, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності економіки країни» [3, с. 86]. Відсутність чіткої та єдиної методологічної бази в цьому важливому в теорії та на практиці вихідному положенні призводить до того, що вживається не лише економічна термінологія, а й звучать критичні заяви до органів землеустрою щодо суб'єктивного тлумачення понять «конкурентного землекористування» та «конкурентної конкурентоздатності».

Якщо звернутися до аналізу наукових публікацій із зазначеної проблеми, то можна побачити, що конкурентоспроможним науковці називають «таке землекористування, яке за мінімальних витрат факторів виробництва (землі, праці, капіталу) та припливу інвестицій і впровадження інновацій забезпечує максимальну вигоду з одиниці площі за рахунок виробництва екологічно чистої продукції без нанесення шкоди навколишньому природному середовищу» [4, с. 10].

Метр землевпорядкування В. В. Горлачук наголошує, що рівень конкурентоспроможності землекористування визначається шляхом порівняння відповідних показників його освоєння із середньозваженим балом якості ґрунтів [5, с. 115].

Відомий вчений А.М. Третьак зазначає, що «ринковий підхід до оцінки ефективності землеустрою вимагає, по-перше, демонстрації економічної доцільності формування нового землекористування» [6, с. 247]. Він вважає, що землекористування повинно бути конкурентоспроможним, здійснювати широке відтворення в умовах реальної економічної ситуації.

У працях Я.А. Жаліла [7, с. 96] акцентується увага на тому, що ефективним є власник, який постійно посилює конкурентоспроможність. Але очевидним є той факт, що на сьогоднішній день конкурентоспроможність землекористування ще низька, оскільки ще не налагоджена ефективна система збуту сільськогосподарської продукції, є певна відірваність сільгоспвиробників від інформаційних ринків, низький рівень акредитації та

бюджетне фінансування сільськогосподарських товаровиробників, система матеріально-технічного та виробничого забезпечення тощо.

Загалом конкурентоспроможність є ознакою всього землекористування, яке функціонує в умовах поділу праці та товарного обміну. Прагнення до досягнення високого рівня конкурентоспроможності є вираженням зрозумілого для ринкової економіки прагнення до досягнення вищих прибутків при мінімальних витратах.

Конкурентоспроможність землекористування визначається умовами економічного розвитку країни і залежить від здатності суб'єктів господарювання на землі використовувати конкурентні переваги.

При формуванні конкурентоспроможності землекористування необхідно враховувати те, що позитивні здобутки від ефективного землекористування мають бути збалансовані з виконанням бюджетних і регіональних програм розвитку. Конкурентоспроможність землекористування має бути не тільки економічною метою, а й політичною, екологічною, соціальною тощо.

Важливою складовою конкурентоспроможності землекористування є досягнення стабільності сільськогосподарського виробництва, що передбачає:

- формування стабільного макро – та мікросередовища;
- аграрні установи, які забезпечують узгоджену дію суб'єктів господарювання на землі в рамках правового поля;
- внутрішня конкуренція між суб'єктами господарювання за землю та ефективне стимулювання економічного розвитку;
- сприятливий інвестиційний клімат для вітчизняних та іноземних інвесторів.

Тому ми вважаємо, що основними інституційними чинниками, які дозволяють обґрунтувати конкурентоспроможність землекористування, є наступні (рис. 1.2).

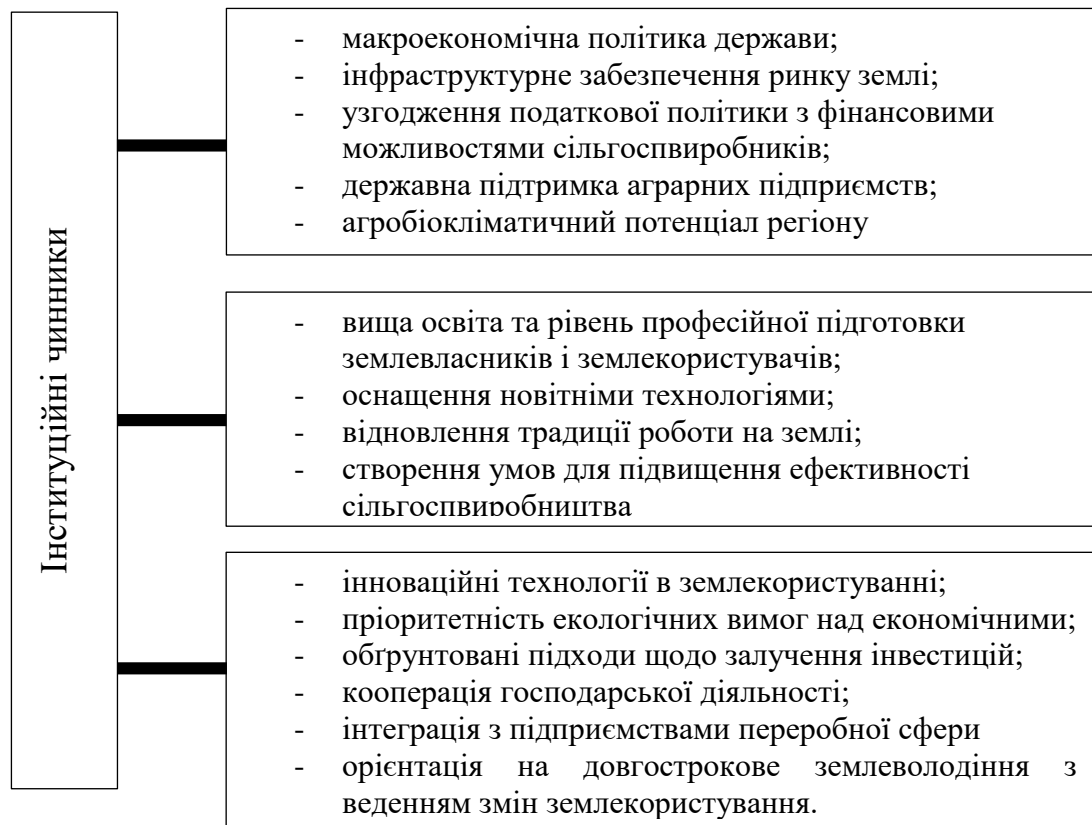

Рис. 1.2. Інституційні чинники конкурентоспроможності землекористування

Джерело: вдосконалено автором на основі [8]

При цьому пріоритетами розвитку сільськогосподарського землекористування мають бути такі умови:

– створення об'єктивного картографічного забезпечення раціонального планування землекористування, що дозволить наносити на карту реальні території;

– налагодження ефективної взаємодії між суб'єктами господарювання, що дасть змогу усунути посередницькі ланки у просуванні сільськогосподарської продукції від виробника до споживача;

– забезпечення ефективної системи природоохоронних заходів, спрямованих на поступове поліпшення екологічного стану ресурсів землі;

– здійснення моніторингу земель та за результатами його висновків забезпечує проведення заходів, спрямованих на підвищення родючості ґрунтів;

– проводити ефективне дослідження ґрунтів, яке повинно враховувати екологічний стан ґрунтів, показники, що визначають родючість ґрунтів та ерозійний стан.

Отже, фактори конкурентоспроможності землекористування необхідно зазначити таким чином, а саме:

– ефективна координація дій та взаємодія між суб'єктами господарювання на землі, що дозволить використовувати наявні на умовах оренди виробничі ресурси та підвищити прибутковість;

– спрямованість державної політики на консолідацію суб'єктів господарювання в межах певного регіону (для формування виробничо-збутових мереж доцільно об'єднати фінансовий і виробничий капітал);

– ефективний моніторинг діяльності сільськогосподарських товаровиробників, що дозволить врахувати чинники підвищення прибутковості власників та землекористувачів у межах певного регіону;

– прогнозування загроз, що впливають із збільшення відкритості управлінського середовища суб'єкта господарювання на місцях та запровадження важелів, що дозволяють нівелювати негативні наслідки для економіки землекористування, що посилять потребу у підвищенні та контролі ефективності та створить нові конкурентні переваги для національних агровиробників;

– підвищена увага до складових механізму раціонального землекористування, що має гарантувати конкурентоспроможність у стратегічній перспективі;

– розвиток політики «людського фактору», спрямованої на запобігання погіршенню рівня та якості життя населення.

Проблема збереження конкурентоспроможності суб'єктів господарювання на землі потребує постійної підтримки високоефективного сільськогосподарського виробництва.

На нашу думку, одним із потенційних шляхів зміцнення та підвищення конкурентоспроможності має стати розвиток мережі регіональних агентств розвитку землекористування.

Зазначені агенства втілювали б існуючі проблеми на місцевому рівні в бізнес-проекти, забезпечували координацію дій органів місцевого самоврядування та представників бізнес-структур у розподілі та використанні регіональних ресурсів. Вважаємо, що підвищення регіональної конкурентоспроможності має відбуватися через зміцнення потенціалу землекористування для інновацій.

На регіональні агенства землекористування мають бути покладені такі завдання: надання комплексу послуг, таких як налагодження міжрегіональних зв'язків, розвиток земельної інфраструктури, забезпечення ефективного землеустрою, підготовка та перепідготовка землевпорядних кадрів, що сприятиме економічному розвитку землекористування, забезпечення добробуту населення.

Регіональні органи землекористування повинні співпрацювати з органами місцевого самоврядування, місцевими громадськими об'єднаннями, їх дії мають бути спрямовані на формування конкурентного середовища, яке може посилити конкурентоспроможність землекористувань. Це сприятиме підвищенню ефективності земельної політики, формуванню належного рівня довіри до створення регіональних агентств розвитку землекористування.

Слід зазначити, що найбільш поширеним методом визначення конкурентоспроможності є методика, заснована на теорії ефективної конкуренції (табл. 1.1).

Таблиця 1.1.

Конкурентоспроможність за показниками ефективності виробничої діяльності

Критерії та показники конкурентоспроможності	Роль показника в оцінці	Правило розрахунку показника
Відносний показник затрат на одиницю продукції	Відображає ефективність витрат при виробництві продукції	Валові витрати /обсяг виробництва продукції
Фондовіддача	Характеризує ефективність використання основних виробничих фондів	Обсяг випуску продукції/вартість основних виробничих фондів
Продукція сільського господарства у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн	Характеризує ефективність використання основних виробничих фондів в розрахунку на відповідну кількість сільськогосподарських угідь	Обсяг виробленої продукції/× 100 гектарів сільськогосподарських угідь
Рентабельність продукції, %	Характеризує ступінь прибутковості продукції	Прибуток від реалізації × 100% / повна собівартість продукції
Відносний показник продуктивності праці	Відображає ступінь організації виробництва та використання робочої сили	Обсяг виробництва продукції / середньорічна кількість працівників
Наявність сировинних ресурсів	Відображає наявність певних ресурсів	Кількість сировинних ресурсів / обсяг виробництва продукції

Джерело: вдосконалено автором на основі [8]

Тому пропонуємо фахівцям у своїй виробничій діяльності обов'язково розраховувати конкурентоспроможність землекористувань, що дозволить досягти конкурентоспроможності, виходячи з показників економічної ефективності.

Враховуючи вищезазначене, вважаємо, що для підвищення конкурентоспроможності необхідно виконувати наступні основні завдання:

- вдосконалення цінової політики;
- забезпечення підготовки висококваліфікованих кадрів для села;

- врахування специфіки сільськогосподарського виробництва досліджуваного регіону;
- забезпечити зростання поголів'я худоби, створюючи новітні технології вирощування сільськогосподарських культур;
- забезпечити сільськогосподарських товаровиробників сучасною технікою;
- належне фінансування сільськогосподарського виробництва.

У цьому сенсі питання науково обґрунтованого планування територій, раціонального та ефективного використання та охорони земель набули особливого значення, у зв'язку з чим необхідні нові та оригінальні дослідження для забезпечення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності через перерозподіл земельних ресурсів без збільшення дефіциту сільськогосподарської продукції.

Отже, основними аргументами на підтримку конкурентоспроможності землекористування сільськогосподарського призначення є:

- забезпечення максимальної вигоди з одиниці площі, з мінімальними витратами, завдяки виробництву екологічно чистої продукції без нанесення шкоди навколишньому середовищу;
- оптимізація взаємозв'язку сільськогосподарського виробництва та продукції тваринництва, що гарантуватиме оптимальний ефект господарської діяльності суб'єкта господарювання;
- рівень конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва визначається шляхом порівняння відповідних показників його розвитку із середньозваженим балом якості ґрунтів.

Тому для підвищення конкурентоспроможності українського аграрного сектору необхідно використовувати стратегічні технології та нові форми господарювання: агропромислову кооперацію, використання інноваційного маркетингу та менеджменту, створення сучасної інфраструктури продовольчого ринку.

1.3. Закордонній досвід механізмів конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування

Україна має значний земельно-ресурсний потенціал, адже національні сільськогосподарські угіддя становлять близько дев'ятнадцяти відсотків загальноєвропейських. Загалом площа сільськогосподарських угідь у нашій державі становить близько 43 млн. га., або 70% всієї території, а площа ріллі – 32,5 млн. га., або 78,4% усіх сільськогосподарських угідь.

Нераціональне використання землі породжує велику кількість еколого-економічних проблем, крім того, трансформаційні процеси у землекористуванні в Україні ще не завершені. Тому дослідження та запозичення позитивного зарубіжного досвіду є актуальним для сучасної України.

Об'єктом дослідження є порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного землекористування та обґрунтування пропозицій щодо застосування позитивного досвіду інших країн.

В Україні спостерігається високий рівень інтенсивності використання сільськогосподарських земель (рис. 1.3).

Рис. 1.3 Структура сільськогосподарських угідь України у 2022 р., %

Джерело: розраховано автором

Починаючи з 2000-х рр. посівні площі стрімко збільшуються, і на початок 2022 року вони становлять 78,4% у структурі сільськогосподарських угідь України. Ця тенденція призвела до значного скорочення площ сіножатей, пасовищ, перелогів і багаторічних насаджень, що свідчить про нераціональне землекористування.

Виявлена закономірність свідчить про те, що більшість виробників сільськогосподарської продукції, маючи сучасні технічні засоби, знову нарощують орні землі за рахунок освоєння інших категорій земель, тобто екстенсивного землекористування.

Для порівняння проаналізуємо використання земель сільськогосподарського призначення в Україні та деяких інших країнах світу у табл. 1.2.

Дані таблиці. 1.2 свідчать про досить високий рівень сільськогосподарської освоєності території України, який значно перевищує рівень освоєності території таких розвинених країн, як Китай, Австралія, США, Канада, Франція, Польща, Німеччина. Проте спостерігається надзвичайно висока розораність території України, яка становить понад 53%, що значно більше, ніж у розвинених країнах. Така розораність території порушує екологічно збалансоване землекористування та призводить до високого рівня виснаження земель, внаслідок чого неможливо гарантувати стабільний, конкурентоспроможний та екологічно безпечний розвиток сільського господарства.

Ще однією досить серйозною проблемою землекористування в Україні є великі розміри фермерських господарств. Найбільша кількість фермерських господарств має площу від 0,51 до 1,00 га – 28,00 %, але концентрація землі спостерігається у великих товариствах – 29,7 % земель припадає на господарства площею 10,01 га і більше. У 2017 році в Україні було 93 сільськогосподарські підприємства, які обробляли понад 10 тис. га так званих фермерських господарств [9 с. 4].

Таблиця 1.2

Характеристика сільськогосподарського використання земельного фонду в
Україні та в деяких країнах світу

Країна	Площа земель, млн. га	Площа с.-г. угідь, млн. га	С.-г. освоєння території, %	Рілля, млн. га	Розораність, %		Сінокоси і пасовища	
					території	с.-г. угідь	площа, млн. га	у % до площі с.-г. угідь
Україна	60,4	41,5	68,8	32,5	53,9	78,3	7,8	18,8
Китай	959,7	495,8	52,4	92,5	9,6	18,7	400,0	80,7
Австралія	771,3	461,7	59,7	47,0	6,1	10,2	414,5	90,0
США	936,4	426,9	45,6	185,7	19,8	43,5	239,2	56,0
Канада	997,1	73,4	7,4	45,4	4,6	61,9	27,9	38,0
Франція	55,2	30,2	53,0	18,3	32,1	60,6	10,6	35,1
Польща	32,3	18,7	57,9	14,3	44,3	76,5	4,1	21,9
Великобританія	24,5	17,1	69,8	5,9	24,1	34,5	11,1	64,9
Німеччина	35,7	17,3	48,5	11,8	33,1	68,2	5,3	30,6
У світі	133 382	4 846,1	36,2	1 345,0	10,1	27,8	3 395,3	70,1

Джерело: складено автором на основі [9]

Земельний банк 20 найбільших фермерських господарств України становить 20% усіх сільськогосподарських угідь, ці дані підтверджують загрозу концентрації сільськогосподарських угідь серед великих землевласників [9 с. 18].

Середній розмір ферм у європейських країнах дуже різний, але понад 80% усіх ферм у ЄС-28 мали менше 10 га сільськогосподарських угідь, а загальна площа їхніх земель становила лише 12,2% від загальної . площа сільськогосподарських угідь [10 с. 5].

Беручи до уваги важливі відмінності між країнами щодо розміру ділянок, було вирішено віднести до «великих» господарств, які є частиною сукупності, яка представляє 20% оброблюваних площ. Загалом у ЄС-28 таких ферм менше 1%. На Мальті 20% сільськогосподарських угідь знаходяться на фермах, площа яких перевищує 5 га. З іншого боку, у Словаччині група великих господарств, які обробляють 20% загальної площі, утворюють господарства з понад 2,7 тис. га землі. Середній розмір «великих» ферм на Мальті становить 7 га, а в Словаччині – 3934 га. У Болгарії, Чехії, Угорщині, Естонії та Словаччині групою великих господарств, на які припадає 20% площ, є сільськогосподарські підприємства площею понад 1000 га [10 с. 6].

Дослідження економічних аспектів діяльності великих фермерських господарств виявляють характерні для них такі негативні риси: недотримання екологічно чистих технологій ведення сільського господарства; недотримання сівозміни; монополізація земель сільськогосподарського призначення; зростання рівня безробіття серед сільських жителів у зв'язку з витісненням трудомістких видів сільськогосподарської продукції тощо. Внаслідок цього порушується екологічний стан землі та соціальні аспекти розвитку сільських територій [11 с. 18].

Різні організаційно-правові форми землекористування та форми власності на земельні ресурси України та інших країн. Результати аналізу законодавства ряду зарубіжних країн дозволяють стверджувати, що практично в усіх з них існують різноманітні обмеження. Обмеження щодо розмірів земельних ділянок характерні для країн з перехідною економікою та країн з обмеженим обсягом земельних ресурсів. Як правило, такі обмеження встановлюються на муніципальному чи регіональному рівні, зокрема: Угорщина: не більше 300 га (для фізичних та юридичних осіб); Румунія: не більше 200 га (для фізичних та юридичних осіб); Данія: не більше 30 га (для осіб з професійною освітою та досвідом сільського господарства) [10 с. 8].

Тому сучасне використання українських земельних ресурсів далеке від раціонального природокористування, характерного для більшості європейських країн. Порушено екологічно допустиме співвідношення ріллі, пасовищ і сіножатей, що негативно впливає на стійкість агроландшафту.

Значна кількість сільськогосподарських угідь в Україні зосереджена у великих господарствах, розміри яких інколи в тисячі разів перевищують розміри господарств європейських країн. Більшість ферм в Європі обробляють відносно невеликі площі сільськогосподарських угідь, дбаючи про збереження навколишнього середовища.

Спостерігалися такі позитивні характеристики використання сільськогосподарських угідь у зарубіжних країнах: раціональна частка ріллі порівняно з іншими видами угідь; незначна питома вага великих компаній; існуючі законодавчі обмеження пов'язані з розміром ділянок.

Виходячи з досвіду землекористування за кордоном, основним завданням України є запровадження певних законодавчих обмежень щодо використання землі та штрафів за їх порушення. Необхідно розробити заходи державної підтримки, спрямовані на відмову фермерських господарств від екстенсивного використання землі.

Висновки до розділу 1

1. Науково-методологічні засади розвитку управління сільськогосподарським землекористуванням не є достатньо дослідженими. У зв'язку з цим існує нагальна необхідність вирішення питань, пов'язаних із запровадженням системи розвитку управління землекористування.

2. Постійне зростання продуктивної сили землі є актуальною проблемою загальнодержавного значення, від якої залежать темпи розвитку галузей народного господарства, рівень добробуту населення та економіки країни в цілому та про її успішне вирішення. Нині особливо актуальним є питання вироблення чіткої державної політики щодо земель

сільськогосподарського призначення, основних напрямів та механізмів удосконалення регулювання територіальних відносин у сільському господарстві та регулювання використання земель.

3. Потрібно впровадити відповідні засади підвищення конкурентоспроможності українського аграрного сектору необхідно використовувати стратегічні технології та нові форми господарювання: агропромислову кооперацію, використання інноваційного маркетингу та менеджменту, створення сучасної інфраструктури продовольчого ринку.

4. Спираючись на зарубіжний досвід землекористування першочерговим завданням для України є введення певних правових обмежень використання земель і штрафних санкцій за їх порушення. Необхідно розробити заходи державної підтримки направленої на відмову господарств від екстенсивного використання земель.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

2.1. Аналіз конкурентних стратегій розвитку сільськогосподарського землекористування

Земельна політика України в сучасних умовах є однією з найважливіших у контексті розвитку соціально-економічної політики, забезпечення продовольчої безпеки держави, багатфункціонального розвитку сільських територій (розширення сільськогосподарської діяльності та інших видів сільськогосподарського виробництва, формування різних видів сільського господарства) підприємства, не пов'язані з аграрним сектором тощо, де земля як стратегічний ресурс відіграє виняткову роль. За таких умов об'єктивно зумовлено вибір оптимальної стратегії, спрямованої на формування конкурентоспроможного використання земель сільськогосподарського призначення, які виступають центром зростання сільського господарства та є його основним інвестиційним ресурсом.

Земля як феномен сільськогосподарського виробництва має потенціал для забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, що визначає місце держави у світовій економіці.

Водночас зазначимо, що за останні роки в Україні з'явилися різноманітні наукові публікації, в тому числі монографічні на тему підвищення конкурентоспроможності національної економіки [5 с. 8, 12 с. 4, 13 с. 15, 14 с. 8]. На жаль, фактичний їх зміст має макроекономічний характер, не торкаючись питань формування конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування. Помилка авторів згаданих монографій полягає в тому, що вони не бачать обставин, за яких земля суттєво впливає на формування конкурентоспроможності національної

економіки, а отже, і ряду проблем, які були визначені на початку аграрної реформи та не були вирішені.

Вивчення публікацій щодо конкурентоспроможності національної економіки [13 с. 13], слід зазначити, що загалом це явище трактується як «здатність економічної системи забезпечувати соціально-економічний оптимум за будь-якого впливу внутрішніх і зовнішніх факторів».

Розглядаючи питання конкурентоспроможної стратегії як умови соціально-економічного зростання, умови наближення до європейських стандартів у всіх сферах суспільного життя та майбутнього членства України в Європейському Союзі, зауважимо, що феномен «конкурентоспроможної стратегії» не є пуста фраза, але вона наповнена конкретним змістом. Це своєрідний фокус, «у якому сходяться різні фундаментальні проблеми» [15 с. 31], є проявом системи багатьох факторів, які створюють різні конкурентні переваги.

При цьому основною ланкою у формуванні конкурентної стратегії використання земель сільськогосподарського призначення є інноваційна діяльність з використанням економічних, екологічних, інвестиційних, інституційно-правових інструментів.

Крім того, активні інноваційні дії, що активізують конкурентні стратегії, досягаються відповідними заходами щодо комплексних економічних підходів у формуванні приватної власності на землю та регулюванні земельних відносин; системне управління організацією ефективного сільськогосподарського використання земель, забезпечення умови збереження та відтворення родючості ґрунтів шляхом зменшення процесів мінералізації гумусу та його втрат у процесі ерозії та водної дефляції; планування землекористування на основі проектів планування територій, адекватне бюджетне фінансування, інформаційно-комунікаційні технології, кредитні гарантії, страхування, державні контракти, субсидії; зменшити масштаби тіньової економіки землекористування, скоротити кількість державних контролюючих органів; здійснення заходів регулювання

діяльності монополістичних структур у використанні землі, економічне стимулювання раціонального використання землі; автоматизація системи ведення державного земельного кадастру для забезпечення прав на землю; прогнозувати розвиток територіальних відносин; визначення оптимальної моделі сільськогосподарського землекористування, характеристики експортно-імпортного ринку сільськогосподарської продукції тощо.

Передбачається, що кожен суб'єкт господарювання на землі буде формувати індивідуальний перелік практичної реалізації конкурентних переваг, хоча ці проблеми є надзвичайно складними, оскільки їх формування та розвиток відбувається під значним впливом різнопланових і багатовекторних сил і дуже часто не завжди знаходяться на поверхні відповідних явищ, оскільки це відноситься не тільки до економічних чи екологічних факторів, а й до світоглядних позицій, що розуміються як «впорядкована система принципів, бачень і переконань та інтуїтивних ідей, почуттів і знань теоретиків людини про себе і зовнішній світ, своє місце і ставлення до нього... [16 с. 26].

Сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних механізмів та інструментів формування конкурентоспроможності землекористування сільськогосподарського призначення наочно можна представити у вигляді рис. 2.1, аналіз якого дозволяє встановити загальну структуру системи завдань, що визначають конкурентоспроможність, та визначальні зв'язки між її елементами.

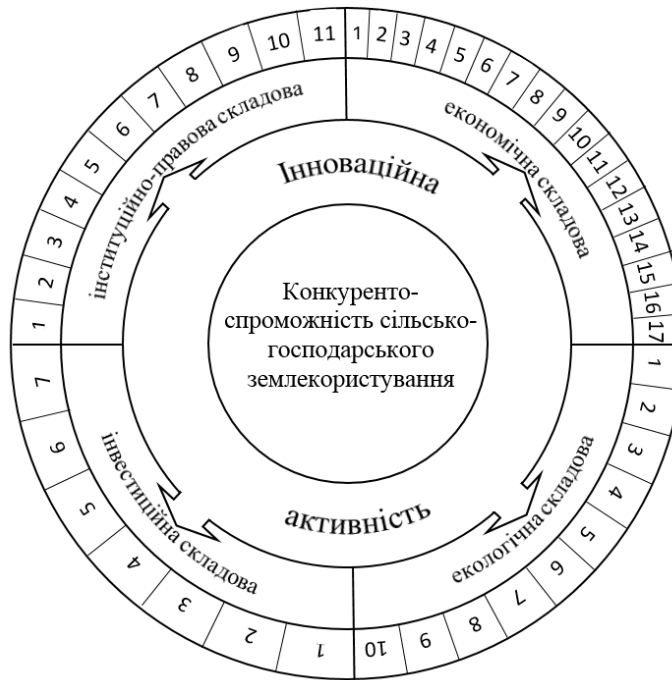

Рис. 2.1. Загальна структура завдань забезпечення життєдіяльності конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування

Джерело: [17].

Примітка до рис. 2.1.

Економічна складова:

1. Вільне переміщення прав власності на землі сільськогосподарського призначення.
2. Економічне регулювання раціонального використання землі (стимулювання, плата за землю, відшкодування збитків).
3. Грошова оцінка земель.
4. Повне та диференційоване оподаткування.
5. Капіталізація землі.
6. Раціоналізація використання земель сільськогосподарського призначення.
7. Інвестиційні зобов'язання орендарів.
8. Оптимізація галузей сільського господарства.
9. Прозорість територіальних відносин.
10. Розвиток сільської місцевості.

11. Недопущення скорочення площ виробників основної сільськогосподарської продукції.

12. Корпоративне використання земель сільськогосподарського призначення.

13. Консолідація дрібних партій.

14. Ринок експорту та імпорту сільськогосподарської продукції.

15. Становлення приватної власності на землю.

16. Цінова політика при реалізації сільськогосподарської продукції, в тому числі органічної.

17. Запобігання зануреному господарству землекористування.

Екологічна складова:

1. Збереження та відтворення родючості ґрунтів.

2. Зниження процесів мінералізації гумусу шляхом покращення структури насаджень.

3. Захист ґрунтів від ерозії та дефляції.

4. Збереження біорізноманіття та ландшафтів.

5. Організація композиції сюжетів.

6. Меліорація земель.

7. Організація культурно-технічних заходів.

8. Організація ґрунтозахисних заходів.

9. Використання земель за проектами культурного планування та благоустрою території.

10. Виробництво екологічно чистої продукції

Інвестиційна складова:

1. Земля як ресурс.

2. Загальнодержавні та регіональні програми землеустрою.

3. Розробка планів використання та охорони ґрунтів.

4. Розробка проектів використання та охорони земель.

5. Державне фінансування та за участю місцевих адміністрацій.

6. Кредитні гарантії.

7. Субсидії та субсидії на сільськогосподарське виробництво, в тому числі органічне землеробство

Інституційно-правова складова:

1. Державна підтримка заходів, спрямованих на раціональне використання та охорону ґрунтів.

2. Інформаційно-комунікаційні технології.

3. Регуляторна політика щодо раціонального використання земель.

4. Розвиток землеустрою та маркетингу.

5. Удосконалення процесу управління землекористуванням сільськогосподарських земель.

6. Завершення законодавчого та нормативного забезпечення раціонального використання земель та вдосконалення територіальних відносин.

7. Завершення міжнародної сертифікації для експорту сільськогосподарської продукції.

8. Запровадження обмеження мінімального строку оренди землі (не менше строку сівозміни).

9. Затвердження концепції та державної програми розвитку територіальних відносин на період до 2020 року.

10. Вдосконалення розвитку відносин оренди, поверхонь, емфітевзису.

11. Ведення системи державного земельного кадастру. [17]

З рис. 2.1 видно, що конкурентоспроможність сільськогосподарського землекористування формується в його контексті.

Тому конкурентоспроможність сільськогосподарського землекористування слід розглядати як таке землекористування, яке, спираючись на активну інноваційну діяльність, гарантує максимальне виробництво екологічно чистої продукції з найменшими витратами при збереженні показників якості земельного покриву та навколишнього середовища. Відсутність такої стратегії призводить до неефективного використання земельних ресурсів, засобів виробництва та втрати часу як

найцінніших факторів ринкового успіху, а отже, до програшу в конкурентній боротьбі з іншими структурами в економічній галузі.

Порушені проблеми конкурентоспроможності землекористування визначають пріоритетні напрями вирішення проблем розвитку використання земель сільськогосподарського призначення та ринку якісної продукції, що відповідає міжнародним стандартам та розвитку відповідної законодавчої, нормативно-правової та інформаційної бази у сфері, що сприятиме посиленню конкуренції.

Становище аграрної галузі в Україні підвищує стійкість розвитку сільського господарства та сприяє зміцненню національної економіки та оптимальному використанню земельних ресурсів.

Варто підкреслити, що позитивні перспективи конкурентних стратегій в Україні пов'язані з актуалізацією проблеми раціонального використання та охорони земельних ресурсів, що дасть підстави для додаткових переваг, спрямованих на підвищення його ефективності та конкурентоспроможності.

2.2. Оцінка конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування

Питання оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування набуло важливого значення, у зв'язку з чим потрібні нові та оригінальні дослідження, що дозволяють створити сприятливі умови для розвитку підприємницької діяльності шляхом перерозподілу земельних ресурсів без збільшення дефіциту сільськогосподарської продукції.

Критерії такого розвитку були проголошені в постанові Верховної Ради УРСР «Про земельну реформу» від 18 грудня 1990 р., у результаті чого почався процес подальшого вдосконалення сільськогосподарського виробництва, формування відносин ринкового типу та нині швидкими темпами розвиваються форми землеустрою за зразком передових країн світу та Європи, великої популярності набула оренда землі, практикуються плани

розвитку, стратегічні для соціально-економічного розвитку, хоча останні мають переважно декларативний та безстроковий.

Особливу роль у забезпеченні основних умов ефективного використання та охорони землі відіграє Конституція України (прийнята 28 грудня 1996 р.), в якій знайшли відображення такі норми:

– «земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави» (ст. 14);

– «забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території України... є обов'язком держави» (ст. 16);

– «примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності... за умови повного відшкодування їх вартості»;

– «використання майна не може завдавати шкоди правам, свободам і гідності громадян, суспільним інтересам, погіршувати екологічну обстановку та природні якості землі» (ст. 41).

Найбільш повно проблема планування використання земельних ресурсів відображена в Земельному кодексі України, прийнятому у 2001 р., який містить 10 розділів, 37 глав та 212 статей [17].

Особливо важливими та значимими статтями Кодексу є ст. 181-186, які привертають увагу багатьох науковців, спеціалістів тощо, в яких особлива увага приділяється розробці загальнодержавних і регіональних програм використання та охорони земель, розробці схем територіального упорядкування адміністративних повноважень відповідних територій та їх сутності.

Слід зазначити, що термін «національні та регіональні програми» закріпився в економічному лексиконі в період аграрної реформи. Це прототип загального режиму використання територіальних ресурсів країни і регіонів, який певною мірою почав формуватися в період соціалістичного методу територіального устрою, де одним із головних завдань став розвиток науково обґрунтованого плану розміщення галузей народного господарства

на території країни з урахуванням найкращих умов розвитку і функціонування, максимального збереження і примноження продуктивних сил сільськогосподарських угідь. Але протягом багатьох років не було розробленої та якісної методики розробки та засади Загального режиму використання та охорони територіальних ресурсів. Дійсно, у зазначений період пріоритет надавався загальному режиму розміщення продуктивних сил країни, згідно з яким здійснювалося територіальне планування розвитку народного господарства, розміщення виробничо-територіальних комплексів і промислових підприємств і передбачалося на розроблення планів району. На жаль, зазначена схема не забезпечувала комплексного та системного вирішення проблеми планування використання всіх територіальних ресурсів країни, яке б відображало такі аспекти:

- визначати потребу в землі сільського господарства та інших галузей народного господарства з урахуванням перспектив його розвитку;
- пошук земель сільськогосподарського призначення, придатних для сільського господарства та іншого народногосподарського використання, на території всіх категорій землекористування за рахунок земель, що не використовуються, рекультивация ділянок тощо;
- підвищувати продуктивність землі на основі зрошення, осушення, проводити культурно-технічні заходи, боротьбу з ерозією ґрунтів та інші заходи, що забезпечують продуктивне використання землі;
- найбільш раціональне розміщення земель сільськогосподарського призначення в поєднанні з економічно доцільним розміщенням земель несільськогосподарського призначення;
- виробництво основних видів сільськогосподарської продукції на перспективу з урахуванням системи землеробства, що впроваджується, науково-технічного прогресу, балансу виробленої продукції з урахуванням чисельності населення тощо;
- визначення очікуваних обсягів та порядку застосування заходів, передбачених режимом, кошторисної вартості та джерел фінансування.

Враховуючи це, вони сподівалися отримати надію на вирішення проблеми планування використання земельних ресурсів у проекті «Методика розробки проекту територіальної організації сільськогосподарського виробництва науково обґрунтованої схеми розміщення сільськогосподарських продуктивних сил УРСР за 1971-1980 рр.».

Треба сказати, що до цієї методики відноситься і значна частина недоліків, характерних для «Загальної методики розробки генеральної схеми ...» – вузькість і відомчий характер вирішення проблем використання ресурсів землі, невирішеність питань землеустрою, відсутність запропонованих елементів довгострокового цільового призначення, нерозривно пов'язаних із землею тощо.

Науковці із Львівської школи землевпорядкування розглядали структурну модель землеустрою крізь призму розробки районних схем землеустрою, які є передумовою вирішення проблем землекористування планування в схемах районних планів. Крім того, планувалося, що схеми землеустрою районів будуть розроблені спеціалістами-землевпорядниками спільно з фахівцями з розробки планів районів, у результаті чого буде досягнуто логічної цілісності та наукової несуперечності документу.

У схемах землеустрою районів, які знайшли своє втілення в практичній діяльності сільськогосподарських підприємств, розглядаються питання розміщення населених пунктів, виробничих центрів, формування основних масивів сільськогосподарських угідь, розміщення багаторічних насаджень, культурні пасовища, водойми, меліоративні мережі, лісові насадження, зручного сполучення з вулично-дорожньою мережею. Зазначені схеми являли собою документ, в якому синтезовано рішення щодо розробки заходів щодо раціонального використання та впорядкування земель району, що відображає поступовість і послідовність реалізації основних питань територіального впорядкування.

Треба сказати, що основні цілі, які були закладені в районних планах землеустрою, знайшли відображення в ресурсному, економічному,

соціальному та екологічному розвитку багатьох регіонів України. Прикладом цього є Одеська область, де кожен адміністративний район використовує земельні ресурси на основі схем землеустрою відповідного району. Вищезазначені схеми частково розроблені в Дніпропетровській та інших областях України.

У державній стратегії схеми знаходять своє продовження у міжгосподарському та внутрішньогосподарському землеустрої сільськогосподарського землекористування, теорія і практика якого серйозно перевірені часом.

Слід зазначити, що політика розвитку використання земель сільськогосподарського призначення з кожним роком змінювала акценти із забезпечення їх сталого розвитку, соціально-економічного розвитку регіонів, підвищення рівня життя населення, забезпечення дотримання гарантованих соціальних стандартів державою. Поглиблення процесів ринкової трансформації послабило важливість цього документу, оскільки приватизація власності на землю дозволить регіонам реалізувати наявний земельно-ресурсний потенціал у контексті, прописаному в Загальнодержавній програмі. Кінцева мета зазначеної програми не буде досягнута, тому згадана на даний момент програма не є актуальною, тому, як уже зазначалося, пріоритетом тепер має бути розроблення схем землеустрою адміністративно-територіальних утворень, періодів, заходів, визначених режимом планування території, щонайменше на 10-15 років, з подальшою деталізацією заходів, передбачених проектами планування території, які б передбачали планування території, адаптоване до умов виробництва з максимальною можливістю покращення показників господарської діяльності.

Такі проекти є багатофункціональними, багатоплановими та однаково впливають на сільськогосподарське землекористування, сільські території, сільськогосподарських товаровиробників, місцеві та регіональні системи управління, важливий елемент місцевої (регіональної) економіки громади. Варто підкреслити, що такі проекти стають основною стратегією активізації

розвитку сільськогосподарського землекористування, сільських територій, вони мають велике значення для цілей аграрної політики, форм і розвитку їх реалізації тощо.

Проекти землеустрою являють собою, з одного боку, інвестиції в аграрний сектор економіки, а з іншого – слугують джерелом надходження нових інвестицій, розмір яких прямо пропорційно зростає від переліку сукупності процесів, що впливає не лише на зростання показників господарської діяльності, а й на екологічну безпеку землі та якість продуктів харчування.

Вони (проекти) створюють наукові передумови обмеженого режиму землекористування з метою припинення процесів деградації ґрунтового покриву та захисту вразливих об'єктів інфраструктури, людей, тварин тощо. У процесі господарської діяльності на землі, забезпечуючи адаптацію системи посадки сільськогосподарських культур до якісних параметрів ґрунтового покриву, створюють сприятливі умови для розвитку господарської діяльності на ґрунті.

Треба сказати, що режимна політика обмеженого використання, особливо ріллі, має серйозне теоретико-методичне обґрунтування, пройшовши тривалий шлях свого розвитку та становлення [18, с.5].

Зазначене вимагає перегляду цілей аграрної політики з метою суворого дотримання вимог екологічної безпеки землекористування, що відповідає концепції сталого землекористування та є «основною ідеологією виживання людської цивілізації, напрямом стратегії екологічно безпечного соціально-економічного розвитку в майбутньому.

2.3. Показники ефективності сільськогосподарського землекористування

Земля є пріоритетним ресурсом життєдіяльності як окремої людини, так і суспільства в цілому. Тому питання його ефективного використання

завжди були на дискусійним як з екологічної, з економічної, з ресурсозберігаючої, так і природоохоронної точок зору тощо.

На сьогодні ця проблема досить масштабна, але багато питань (ефективність, оцінка ефективності, впровадження енергозберігаючих технологій із земельних ресурсів) потребують подальшої розробки. Залежно від характеру галузі розрізняються і методи оцінки використання земель.

Вчені мають однозначну думку щодо того, як підвищити економічну ефективність і досягти кращих результатів у сільському господарстві, наголошуючи на тому, що важливу роль відіграє комплексний підхід, який враховує всі чинники навколишнього середовища: економіку, законодавство, політику, природні процеси тощо. Для оцінки ефективності землекористування традиційно використовуються кількісні та якісні показники, які мають досить індивідуальний характер і потребують детального вивчення та визначення критеріїв економічних показників [19, с. 15].

Великий тлумачний словник української мови категорію ефективності (лат. результативний) трактує як характеристику будь-якого об'єкта (пристрою, процесу, події, виду діяльності), що відображає його суспільну користь, продуктивність та інші позитивні якості [20, с. 6].

Розглядаючи ефективність з економічної точки зору, зрозуміло, що вона тісно пов'язана з основною метою людської діяльності - задоволенням постійно зростаючих матеріальних і духовних потреб суспільства.

Економічна ефективність використання землі в сільському господарстві характеризується системою натуральних і вартісних показників.

До натуральних показників відносяться:

- урожайність сільськогосподарських культур;
- виробництво сільськогосподарської продукції на 100 га угідь.

Індикатори вартості включають:

- собівартість валової і товарної продукції з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь;

– валовий і чистий дохід і прибуток з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь.

Поліпшення і раціоналізація землекористування в сільськогосподарських підприємствах досягається за умови здійснення заходів щодо підвищення родючості ґрунтів, захисту від шкідливого впливу на навколишнє середовище та ерозії. Політика держави має бути спрямована на використання землі таким чином, щоб майбутні покоління мали її в найкращих умовах. Сучасні тенденції та багато інтенсивних технологій у сільському господарстві необхідно ретельно вивчати та перевіряти перед їх застосуванням, щоб уникнути негативних наслідків, спричинених специфікою прояву засобів виробництва [21, с. 9].

Крім того, слід враховувати характерні особливості галузі, а саме:

– взаємозв'язок економічного відтворення з відтворенням природних ресурсів;

– право власності на землю одночасно відігравати роль основного засобу виробництва та об'єкта виробничих відносин;

– сезонність виробництва;

– взаємозалежність сільського господарства з іншими галузями агропромислового комплексу [19; 22].

Ці обставини безпосередньо впливають на здатність продукції задовольняти потреби населення відповідно до її призначення, що в свою чергу призводить до прибутковості виробників. Імовірність такого результату зумовлює необхідність оптимального розподілу інтелектуальних, природних, економічних, технічних та інформаційних ресурсів. Розподіл ресурсів за ознаками також зумовлює класифікацію ефективності на: технічну, структурну, економічну, екологічну та соціальну. Характеристика зазначених категорій базується на порівняльному аналізі відповідних витрат на досягнення певного обсягу продукції необхідної якості та доходу від її реалізації [19; 23].

Ефективність використання землі можна виміряти за допомогою економічних показників, але перед цим зручно проаналізувати ряд факторів різного характеру, які безпосередньо впливають на ефективність використання землі. Доцільність використання сільськогосподарських угідь тісно пов'язана з показниками родючості ґрунту та розміром матеріальних і фінансових вкладень у виробництво. Що стосується родючості, то цей фактор визначається географічним положенням і кліматичним і природним впливом, а що стосується наступного фактору, то він залежить від характеру землекористування, культури землеробства, використання сільськогосподарської техніки та добрив, організації праці тощо [19 ; 22].

Підвищення ефективності землекористування є основним завданням у сільському господарстві у формі збільшення обсягу продукції, виробленої з одиниці землі за умов економічної доцільності. Тому ефективність землекористування тісно пов'язана з поняттям рентабельності використання даної території. Оптимальний розмір земельної ділянки для оцінки ефективності становить у середньому 1 га.

За словами В. В. Макарової, до показників ефективності землекористування належать природні особливості землі (родючість ґрунту, рельєф, місце розташування); ступінь розвитку продуктивних сил (культура землеробства, технологія виробництва, стан матеріально-технічної бази); система економіко-правових відносин тощо. На її думку, головною умовою підвищення економічної ефективності виробництва в сільському господарстві та створення конкурентоспроможної продукції в ринкових умовах є раціональне використання землі та потужності сільськогосподарської продукції. В основі визначення цього показника лежить метод питомої частки, який передбачає наявність двох складових: сукупності об'єктів і порівняльних показників: площі сільськогосподарських угідь та собівартості виробленої продукції [19; с. 8-9].

Екологічна ефективність землекористування характеризується зниженням витрат за рахунок усунення наслідків надмірного антропогенного

навантаження на природне середовище в процесі вирощування; гарантувати умови для відтворення продуктивного потенціалу земель сільськогосподарського призначення відповідно до вимог еколого-економічного використання землі; виробництво безпечної для навколишнього середовища продукції.

За словами О. І. Зінченка, при визначенні економічної ефективності використання земельних ресурсів для потреб рослинництва визначають показники, що характеризують використання господарської території: відношення сільськогосподарських угідь до загальної площі підприємства (характеризує будову землі); орний рівень (характеризує структуру сільськогосподарських угідь); співвідношення між посівною площею окремих видів сільськогосподарських культур і загальною посівною площею (характеризує структуру посівних площ) [24, с. 16].

Основний показник економічної ефективності землекористування вимірюється вартістю виробленої продукції з одиниці площі. Цей показник відображає не тільки використання землі, а й весь виробничий потенціал підприємства, його сумісність і взаємозамінність. Основною характеристикою діяльності компаній є економічна ефективність виробництва.

На думку деяких вчених, економічна ефективність вимірюється часткою виробленої продукції на 100 га сільськогосподарських угідь. Для оцінки ефективності економічного управління сільськогосподарськими угіддями іншими вченими створено методику, яка базується на застосуванні ефективних показників ефективності та інтенсифікації використання сільськогосподарських угідь, до складу яких повинні входити: показники природної інтенсифікації, що характеризують вихід продукції з одиниці земельної ділянки; площа; натуральні показники, що характеризують приріст продукції за певний період на одиницю площі; економічні показники, що характеризують зв'язок між собівартістю валової продукції 1 га землі та основними фондами організації; економічні показники, що характеризують

собівартість продукції; економічні показники, що характеризують валовий і чистий дохід на гектар сільськогосподарських угідь тощо; економічні показники, що характеризують співвідношення між виробленою валовою продукцією на 1 га і витратами на 1 га [19, 22, 25].

Для визначення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва використовується система економічних показників, яка характеризує результат виробництва валової продукції та чистого доходу на вартісну одиницю виробничих ресурсів. Також враховується якісні фактори землі, які можуть мати сильний вплив на зміну показників. Особливе значення при аналізі сільськогосподарського виробництва мають показники, розраховані на одиницю площі. Велику роль відіграє також раціоналізація землекористування, яка впливає на загальні показники обсягу продукції та ефективності використання землі [19, 23].

Звичайно, жоден із перерахованих факторів, що обґрунтовують підходи, не має ізольованої дії, оскільки вони впливають на виробництво продукції та результативні показники комплексно. Таким чином, обсяг валової продукції (відповідно чистої продукції та чистого доходу) на одиницю землі безпосередньо залежить від якості та способу використання землі, а також обсягу фінансових вкладень і засобів виробництва. Для встановлення зв'язку між ефективністю сільськогосподарського виробництва та якістю землі необхідно розрахувати цей показник на землях різної якості за умови наявності всіх однакових факторів. Також необхідно враховувати використання більших обсягів добрив, додаткові витрати праці та витратних матеріалів. Якщо фактори змінюються в певних кількісних межах, коли зв'язок між ними може не проявлятися або бути незначним, то можна оцінити кожен фактор окремо [22, с. 18].

На думку багатьох економістів, загальною оцінкою діяльності сільськогосподарських компаній є рівень рентабельності, який по суті є залежністю між прибутком і рівнем собівартості продукції. Г.І. Макін підкреслює, що критерієм економічної ефективності в агропромисловості є

прибуток [26, с. 3]. С. А. Константинов уточнює формулу критерію ефективності виробництва сільськогосподарського підприємства, підкреслюючи, що це максимізація прибутку з одиниці сільськогосподарських угідь при мінімумі витрат [27, с. 2].

Для вибору основного показника економічної ефективності землекористування необхідно дати відповідь на питання: яка сільськогосподарська продукція обрана для розрахунку, на яких земельних площах її розраховувати, який показник характеризує землекористування (валова продукція, дохід, прибуток, тощо), які показники слід використовувати (вид/значення). Центральне місце посідає показник вартості основної продукції на одиницю земельної площі.

На думку вченого В.С. Шаманаєва, для більш об'єктивної характеристики ефективності використання землі як основного засобу виробництва в сільському господарстві необхідно від вартості товарної продукції рослинництва відняти витрати на всі спожиті засоби виробництва, щоб уникнути перерахунку продукції [28, с.16].

На думку інших вчених, показниками економічної ефективності є продуктивність і фондомісткість праці, фондівдача і фондомісткість продукції, економічна ефективність капітальних вкладень, нової техніки, енергоємність продукції та ін. На думку В. К. Терещенка, критерієм оцінки в сільськогосподарському виробництві є економічна ефективність, оскільки саме на ефективність впливає багато факторів. Вибір цього критерію також пов'язаний із збільшенням виробництва предметів споживання за рахунок зростання продуктивності праці та раціонального використання виробничих ресурсів. В умовах ринкової економіки економічну ефективність господарств можна повною мірою оцінити лише після реалізації продукції [29, с.16].

Науковець В. Г. Андрійчук наголошує, що при характеристиці та оцінці використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами доцільно використовувати такі показники, як інтенсивність та ефективність

їх використання. Рівень інтенсивності використання земельних ресурсів визначається такими показниками:

- ступінь господарського використання землі;
- ступінь розораності;
- ступінь поліпшення;
- питома вага інтенсивних культур у загальній посівній площі підприємства;
- коефіцієнт повторного використання землі [23, с. 12].

Економічна ефективність використання землі вимірюється вартісними і натуральними показниками. До натуральних показників належать: урожайність сільськогосподарських культур; виробництво окремих видів продукції тваринництва на 100 га відповідних угідь (продукція скотарства та вівчарства розраховується на 100 га сільськогосподарських угідь, свинарства - на ріллю, птиці - на площу зернових). Вартісні показники включають: виробництво валової продукції в постійних цінах 2010 року, виробництво товарів (реалізованих) у поточних цінах реалізації, чиста продукція і прибуток з 1 га сільськогосподарських угідь, де натуральні показники характеризують продуктивність лише однієї певної ланки сільського господарства земельно-вартісних показників.

Отже, ефективність використання земель сільськогосподарського призначення є комплексним процесом, який базується на результатах аналізу багатьох факторів і показників, які супроводжують процес обробки землі. Різноманітність факторів та їх вплив зумовлюють різні погляди вчених на оцінку ефективності землекористування. Варто підкреслити, що саме поняття «ефективність» також може мати різні відтінки: екологічні, економічні, соціальні тощо. Враховуючи специфіку аграрної галузі, найбільшої уваги заслуговує еколого-економічна ефективність землекористування, зміст якої в цілому проявляється в основній місії суб'єкта господарювання; отримання рентабельності та ефективне управління територією, отримання сталого врожаю екологічно чистої продукції тощо.

Для ефективного використання землі, з метою збереження навколишнього середовища необхідно, насамперед, приділяти увагу охороні земельних ресурсів сільськогосподарського призначення, їх відтворенню та підвищенню родючості. Для цього рекомендується реалізувати концепцію комерціалізації відновлення та збереження корисних властивостей землі різного цільового призначення та призначення з метою ефективного моніторингу навколишнього середовища.

Висновки до розділу 2

1. Варто підкреслити, що позитивні перспективи конкурентних стратегій в Україні пов'язані з актуалізацією проблеми раціонального використання та охорони земельних ресурсів, що дасть підстави для формування додаткових переваг, спрямованих на підвищення його ефективності та конкурентоспроможності.

2. Питання оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування набуло важливого значення, у зв'язку з чим потрібні нові та оригінальні дослідження, що дозволяють створити сприятливі умови для розвитку підприємницької діяльності шляхом перерозподілу земельних ресурсів без збільшення дефіциту сільськогосподарської продукції.

3. Для ефективного використання землі, з метою збереження навколишнього середовища необхідно, насамперед, необхідно приділяти увагу охороні земельних ресурсів сільськогосподарського призначення, їх відтворенню та підвищенню родючості. Для цього рекомендується реалізувати концепцію комерціалізації відновлення та збереження корисних властивостей землі різного цільового призначення та призначення з метою ефективного моніторингу навколишнього середовища.

РОЗДІЛ 3

ЗАПРОВАДЖЕННЯ НОВІТНІХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИХ МЕХАНІЗМІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

3.1. Напрями підвищення конкурентоспроможності в системі сільськогосподарського землекористування

Сьогодні конкурентоспроможність є найважливішим фактором досягнення успіху в бізнесі та найважливішим фактором, що впливає на загальну конкурентоспроможність компанії, тому всі компанії шукають шляхи підвищення своєї конкурентоспроможності.

За М. Портером, конкурентоспроможність – це здатність продукту, послуги чи суб'єкта ринку виступати на ринку на рівних умовах з подібними конкуруючими товарами, послугами чи суб'єктами ринку [30 с. 1]. Конкурентоспроможність продукції також можна визначити як сукупність вартісних і споживчих характеристик виробленої продукції. Це дозволяє протистояти конкуренції на конкретному ринку протягом певного часу.

Іншими словами, конкурентоспроможність – це динамічна властивість товару, яка може змінюватися з часом, ринком та іншими факторами. Продукт, який провалився і був витіснений з ринку, через деякий час може бути успішним на цьому ж ринку. Тобто рівень конкурентоспроможності, досягнутий аграрною компанією в інший період, не вважається довгостроковою характеристикою її позиції на ринку, незалежно від ефективності її діяльності. Тому конкурентоспроможність не має універсального поняття і може використовуватися лише для конкретних ринкових ситуацій. Конкурентоспроможність визначається конкурентними перевагами, які відрізняються по секторах ринку. Незважаючи на низьку конкуренцію в галузі, формування конкурентних переваг у сільському господарстві також є актуальним.

Сьогодні в ході реформування створено значну кількість підприємств різних організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві. У 2017 році на аграрному ринку України господарську діяльність здійснювали 45 558 сільськогосподарських підприємств. У тому числі фермерських господарств – 34137 одиниць (74,9%) та кооперативів – 6967 одиниць (15,3%), приватний сектор – 3215 од. (7,1%), виробничі кооперативи – 448 од. (1%), державних компаній – 199 од. (0,4%) та інші форми товариств – 592 од. (1,3%). Слід зазначити, що кількість суб'єктів господарювання порівняно з 2016 роком зменшилася з 47 697 одиниць до 45 558 одиниць. 2017 [31 с. 6]. Аграрний сектор має певну монополію на реалізацію сільськогосподарської продукції. Проте щодо загального інтеграційного процесу, що відбувається на ринку, найбільш гостра конкуренція зараз існує між вертикально інтегрованими структурами та кооперативними структурами, які поєднують усі етапи вантажного транзиту. І хоча сільгоспвиробники зобов'язані брати участь у цій конкуренції, вони вже є частиною цих організацій, це конкуренція між структурами, які територіально співпрацюють між собою [32 с. 14].

Конкуренція в сільському господарстві формується одночасно у двох напрямках: між господарствами різних форм власності та господарювання та між усіма виробниками основної продукції за найвигідніші економічні умови діяльності та фінансові результати. Особливий вплив на формування конкуренції в сільському господарстві надають відносини між господарствами, які виробляють сільськогосподарську продукцію, і переробними підприємствами [33 с. 7]. У сфері переробки сільськогосподарської продукції важливе місце посідає конкуренція серед виробників продукції, що змушує ці компанії виробляти все більш дешеву та якісну продукцію. Оскільки сировина є основною технологічною базою для виробництва готової продукції, переробні підприємства для посилення своїх конкурентних позицій вимагатимуть більш дешевої та якіснішої сільськогосподарської сировини.

Парадигма конкурентних переваг полягає в одночасному гарантуванні належного рівня якості та прийнятної собівартості продукції, чого можна досягти лише за рахунок використання сучасних і передових технологій виробництва [34 с. 4].

Наступним важливим напрямком підвищення конкурентоспроможності продукції є її цінова перевага, забезпечення формування собівартості, як базової величини ціни, за принципом низької собівартості, що досягається за рахунок удосконалення галузевої структура суб'єктів господарювання, запровадження науково обґрунтованої спеціалізації та концентрації виробництва, підвищення продуктивності праці, ефективне використання ресурсів і виробничого потенціалу та врахування вимог ринку.

Ще одним із ключових напрямів забезпечення конкурентоспроможності продукції є рівень технологій виробництва сільськогосподарських культур. Рівень технології передбачає використання компанією сучасних розробок у галузі селекції сільськогосподарських культур, технологій обробки полів і рослин, розробки мінеральних добрив, зберігання готової продукції, використання систем точного землеробства тощо. Усе це сприяє підвищенню продуктивності та продуктивності праці, підвищенню якості продукції, поліпшенню умов праці працівників і зниженню собівартості продукції.

Сучасний стан агропромислового виробництва потребує визначення напрямів підвищення його конкурентоспроможності, зокрема демонополізації промислових переробних підприємств. Серед них особливо актуальними є завдання щодо створення та функціонування багатосистемної економіки, орієнтованої на ринок колективних і приватних товаровиробників з розвинутою мережею кооперації та агросервісу. Слід також враховувати, що інтернаціоналізація ринків якісно модифікує умови та фактори розвитку конкурентного середовища, яке набуває все більш глобальних характеристик. За таких умов підтримання ефективного конкурентного середовища стає важливою функцією держави, що є надзвичайно актуальним для України.

Отже, конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств можна визначити як здатність суб'єктів господарської діяльності адаптуватися до нових (змінних) умов господарювання, використовувати свої конкурентні переваги на ринку сільськогосподарської продукції на основі використання потенційних ресурсів, постійного аналізу структура ринку та реакція на зміни його ситуації. Конкурентоспроможність аграрної компанії залежить від конкурентоспроможності продукції та її тривалого збереження. Це зумовлює необхідність забезпечення підприємства необхідними ресурсами та можливістю їх ефективного використання.

Виробництво конкурентоспроможної продукції потребує систематичного кількісного вимірювання рівня її конкурентоспроможності, що формує об'єктивну основу для збереження конкурентних переваг на ринку в довгостроковій перспективі.

Для того, щоб продукція була конкурентоспроможною, підприємство повинно відповідати вимогам критеріїв і показників конкурентоспроможності продукції, впроваджувати нові технології, підвищувати кваліфікацію керівного персоналу, а держава, у свою чергу, повинна створювати всі необхідні умови для ефективного функціонування ринкового середовища.

3.2. Застосування підходів для вирішення задач конкурентоспроможності в системі сільськогосподарського землекористування

Ефективне використання землі в сільськогосподарському виробництві характеризується трьома основними підходами: економічним, екологічним і соціальним.

Економічна ефективність землекористування характеризується співвідношенням між обсягом продукції та витратами праці та коштів. Чим

вищий рівень виробництва при найменших витратах, тим більша економічна ефективність землекористування.

Екологічна ефективність землекористування характеризується стабільністю та продуктивністю агроєкосистеми за низького рівня енерговитрат. Чим нижчий рівень енергоспоживання, тим стабільніша та продуктивніша агроєкосистема, тим вища екологічна ефективність землекористування.

Соціальна ефективність землекористування характеризується взаємозв'язком соціальної стабільності суспільства з виникаючими проблемами земельних відносин, розподілу земельної ренти. Висока соціальна стабільність землекористування визначається якісним вирішенням земельних питань в інтересах населення.

На сучасному етапі розвитку економіки нашої країни оптимальна модель ефективного використання сільськогосподарських угідь чітко не визначена, здебільшого досі переважають екологічно небезпечні способи землекористування, причиною чого є недосконалість інституційна основа у сфері регулювання територіальних відносин та управління землекористуванням. Згідно з розрахунками індексу глобальної конкурентоспроможності, проведеними експертами Всесвітнього економічного форуму, Україна очолює останні десятки позицій при визначенні показника якості інституцій [35, с. 1].

Перешкодою для вирішення проблем забезпечення ефективного функціонування інституційного середовища у сфері управління землекористуванням є недосконалість нормативно-правового забезпечення. Нормативна база, яку становлять закони, постанови, укази та інструкції, визначається своєю суперечливістю, зокрема неузгодженістю питання екологічної інформації в законах «Про охорону навколишнього природного середовища» [36, с. 1], «Про державну таємницю» [37, с. 1], Конституції України [38, с. 1].

Взаємодія установ, органів державної влади та громадян не є злагодженою системою з питань екологічно безпечного землекористування, зокрема, не завжди є екологічно свідомим. Особливо це стосується сільської молоді, яка внаслідок занепаду сільської місцевості не має можливості отримати достатній рівень екологічної освіти в місцях свого походження. Ще одна невирішена проблема – недосконалість механізму економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель, недосконалість фінансування агрокомпаній, відсутність стратегічного планування.

Сучасна інституційна система України у сфері земельних відносин характеризується невизначеністю та незакріпленістю соціальних правил та екологічних стандартів формування та використання земельних масивів, ролі та статусу суб'єктів земельних відносин. Відсутність єдиної національної системи, що діє в інтересах задоволення суспільних і державних потреб і регулюється відповідним соціальним середовищем, екологічною освітою органів державної влади та громадян, перешкоджає створенню ефективного конкурентоспроможного та клієнтоорієнтованого сільськогосподарського підприємства, формування екологічно чистих громад, земних масивів та виробництво екологічно безпечної продукції [39, с. 82-90].

Відсутність необхідної інституційної інфраструктури щодо: чіткого функціонування системи державного земельного кадастру, яка вдосконалена та наповнена інформацією про цінні земельні ресурси та їх якість; достовірної оцінки земельних ділянок на основі актуальних даних якісних та кількісних показників; професійні спеціалісти з високим рівнем освіти у сфері екологічно чистого сільського господарства та виробництва органічної продукції, призводить до неможливості надійного функціонування землеустрою.

Складність ситуації у використанні землі та інших природних ресурсів полягає в наступному:

– відсутність надійного нормативно-правового забезпечення, механізмів вільного переміщення землі та вирішення проблеми іпотечних кредитів;

– проблеми формування агрокомпаній та розмежування земель державної та комунальної власності;

– неврахування соціально-економічної цінності землі, низька орендна плата сільськогосподарських угідь;

– не налагоджено механізм комплексного визначення та надходження всієї орендної плати за землю;

– відсутність та недостатність інформації та досліджень щодо якісного стану ґрунтів, неповнота та недостовірність даних земельного кадастру;

– недосконалий контроль за створенням та веденням інформаційних баз про стан ґрунтів сільськогосподарських угідь;

– відсутність надійного контролю за власниками та землекористувачами;

– проблеми у здійсненні заходів з охорони земель, картографуванні земель та ґрунтів;

– дослідження, моніторинг, визначення зон забруднення земель людиною;

– відсутність фінансового забезпечення та недостатня кількість кваліфікованої робочої сили у сфері екологічно чистого сільськогосподарського виробництва тощо.

Неефективне використання земельних ресурсів, зокрема особливо цінних, та встановлення за них низької орендної плати призводить до відсутності мотивації до формування екологічно чистих земельних масивів та реалізації екологічно безпечного землеробства та сільського господарства полягає в тому, що більшість сільськогосподарських угідь ніким не обробляється. Відсутність мотиваційних заходів у вигляді технологічного переозброєння та модернізації галузей сільськогосподарського виробництва, незабезпечення необхідними машинами та обладнанням, відсутність

сприяння розвитку об'єднань сільськогосподарських товаровиробників зумовлює зниження їх рівня відповідальності за створення та підтримку якості та безпеки виробленої продукції. Недосконалість стимулювання раціонального розміщення і спеціалізації сільськогосподарського виробництва з урахуванням природно-кліматичних умов призводить до нераціонального використання родючого шару ґрунтів і призводить до його збіднення.

Нераціональне використання особливо цінних земель не дозволяє збільшити виробництво органічної речовини рослинного походження за рахунок максимального використання потенціалу клімату та ґрунту зі збільшенням коефіцієнта біоконверсії їжі в продукцію тваринництва, для чого значна кількість залишаються проблеми, пов'язані із забезпеченням екологічної безпеки при використанні земель особливої цінності.

Завчасне вирішення проблем ускладнює неповнота земельного кадастру та відсутність у суб'єктів права власності та користування інформації про якісний стан земель, що є основною причиною різкого зниження вмісту гумусу в ґрунті, оскільки організація відтворення ділянок базується на інтуїції, без необхідного знання особливостей якісного стану землекористування.

Розрахунок вартості орендної плати складається з нормативної грошової оцінки сільськогосподарських виробничих груп ґрунтів, їх площі, площі земель несільськогосподарського призначення та нормативу капіталізованого рентного доходу із земель несільськогосподарського призначення в угіддя сільськогосподарського призначення. Проте при проведенні широкомасштабного обстеження ґрунтового покриву України останнє було проведено у 1995 р., що не є достатньою підставою для проведення оцінки сільськогосподарських угідь понад 20 років потому. Крім того, в розрахунок вартості оренди землі не входить екологічна складова, що також ускладнює процес точної оцінки земельних ділянок.

Організація землеустрою в Україні на всіх рівнях характеризується неефективністю, система не гарантує раціонального використання земельних ресурсів та екологічної безпеки. Порівняно з 2010 роком у 2015 році площа земель, які використовуються для ведення екологічно безпечного сільського господарства, зросла більш ніж на 150%, але частка цих земель становила лише один відсоток від загальної площі всіх сільськогосподарських територій [40, с. 1].

Звідси випливає нагальна потреба удосконалення інституційних засад територіального законодавства в напрямку врахування екологічної спрямованості землекористування, зокрема екологічної складової при його оцінці та нормативного закріплення обстеження та контролю за його якістю. ґрунт сільськогосподарських угідь. Особливу увагу слід приділити спрощенню порядку отримання громадянами України земель сільськогосподарського призначення для формування екологічно чистих земельних масивів та ведення на них екологічно безпечного сільського господарства.

Необхідність зміни організації використання земельних ресурсів можна провести наступним шляхом (рис 3.1):

ПЕРЕДУМОВИ ЗМІНИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ	
<p>– необхідність стабілізації фінансових надходжень в бюджетні і позабюджетні фонди за рахунок поліпшення показників роботи суб'єктів підприємницької діяльності;</p> <p>– необхідність підвищення ефективності використання державних коштів, що спрямовуються в раціональне використання, охорону, відновлення і відтворення земельних ресурсів</p>	<p>χ відсутність або недостатня конкуренція за використання земель між суб'єктами підприємницької діяльності, виробничими і невиробничими користувачами;</p> <p>χ зниження підприємницької економічної зацікавленості, ініціативи в області раціонального використання, охорони, відновлення і відтворення земельних ресурсів;</p> <p>χ неможливість ефективного стимулювання, розвитку, впровадження інновацій, передових технологій, продуктивного обладнання, яке використовуються в процесі використання, охорони, відтворення та відтворення земельних ресурсів;</p> <p>χ зростання негативної екологічної, економічної, соціальної мотивації на основі єдності і протиріч в інтересах власників природних об'єктів і ресурсів; власників і користувачів; власників, користувачів та розпорядників, структур, які приймають управлінські рішення в розподілі земельних ресурсів, фінансування заходів з охорони, раціонального використання, відтворення та відновлення земельних ресурсів</p>

Рис. 3.1. Шляхи оптимізації організації господарського використання земель

Джерело : сформовано автором

Ефективними шляхами раціонального та ефективного використання земельних ресурсів, зокрема вирішення конфліктів людських потреб, є комплексне планування та управління землекористуванням. Зазначене дасть

змогу вирішувати суперечки, використовувати найефективніші варіанти та формувати зв'язок соціально-економічного розвитку з охороною та покращенням навколишнього природного середовища, сприяючи досягненню цілей екологічно безпечного розвитку.

Синергія планування та управління землекористуванням полягає у визначенні відповідної земельної маси для використання її для певних потреб і сприяння переходу до екологічно безпечного використання земельних ресурсів, враховуючи екологічні, соціальні та економічні, а також право власності, обмеження та обтяження.

Управління землекористуванням складається з трьох етапів. Перший етап – планування землекористування, реалізація запланованих заходів, моніторинг використання створених землекористувань. На другому етапі здійснюються заходи адміністративного та фінансового впливу на сформований масив землі. На третьому етапі здійснюється моніторинг земель та оцінка впливу новоутворених змін землекористування на навколишнє середовище [41, с. 1-5].

Організація землеустрою потребує правового регулювання та формування механізмів зворотного зв'язку суб'єктів територіальних відносин, зокрема установ, закладів та громадськості в процесі прийняття рішень щодо землеустрою землі на основі загальної системи цілей на національному, регіональному та місцевому рівнях з урахуванням екологічних, соціальних, демографічних та економічних аспектів.

Потребують детальної уваги вдосконалення систем інформаційних баз даних, їх обробка, міжвідомча координація, систематичний моніторинг та оцінка якісних показників стану використання земель та формування методики обліку земельних ресурсів з урахуванням екологічної складової.

Під час планування землекористування необхідно дотримуватися двох умов:

– необхідність зміни цільового призначення землі або діяльності, пов'язаної з її використанням, спрямованої на запобігання небажаним

змінам, має бути погоджена заінтересованими суб'єктами територіальних відносин;

- має бути загальна стратегія та вміння її реалізувати.

Планування землекористування має бути спрямоване на максимальне використання обмежених ресурсів через:

- оцінку існуючих і майбутніх потреб і систематичну оцінку придатності землі для виробництва якісної продукції;

- виявлення та вирішення конфліктів між конкуруючими користувачами, між потребами індивідів і спільнот, а також між потребами нинішнього покоління та потребами майбутніх поколінь;

- пошук стабільних варіантів і вибір найкращих, що відповідають виявленим потребам;

- планування досягнення бажаних змін.

Весь процес планування має бути безперервним, з урахуванням змін на кожному етапі.

Цілі планування повинні бути встановлені на початку конкретного проекту планування, їх слід згрупувати за трьома критеріями: ефективність, справедливість, прийнятність і стійкість.

Використання землі має бути економічно вигідним, тому одним із критеріїв планування є ефективне та продуктивне використання землі. Для будь-якого конкретного землекористування одні території є більш придатними, ніж інші. Ефективність досягається шляхом поєднання різних видів землекористування з територіями, які забезпечать найбільшу вигоду за найменших витрат.

Використання землі також має бути соціально прийнятним і справедливим. Цей критерій включає справедливість у продовольчій безпеці, зайнятості та забезпеченні доходів у сільській місцевості. Перерозподіл землі та її поліпшення можуть бути здійснені для зменшення нерівності.

Стале та ефективне землекористування – це використання землі, яке відповідає потребам сьогодення, зберігаючи ресурси для майбутніх поколінь.

Це вимагає поєднання виробництва та збереження: виробництво товарів, які потрібні людям зараз, у поєднанні зі збереженням природних ресурсів, від яких залежить виробництво, щоб гарантувати безперервність продуктивної діяльності в майбутньому.

Основними завданнями ефективної організації використання та охорони земель та інших природних ресурсів мають бути:

- охорона сільськогосподарських угідь у напрямку переорієнтації сільськогосподарських підприємств на екологічно чистий спосіб господарювання з використанням інноваційних природоохоронних технологій;

- формування механізмів мотивації та механізмів зворотного зв'язку суб'єктів територіальних відносин, зокрема закладів, закладів та громадськості у процесі прийняття рішень щодо управління територіальними ресурсами;

- удосконалення інституційних засад земельного законодавства з обов'язковим врахуванням збереження довкілля та унікальності земельного фонду країни;

- оновлення інформаційної бази даних з використанням національних та міжнародних стандартів;

- розроблення стратегій і програм розвитку сільських територій та збалансованого та екологічно орієнтованого використання земельних ресурсів.

Завдяки реалізації цих заходів можна отримати комплексну вигоду від місцевих особливостей, зберегти ідентичність територій та пом'якшити диспропорції в розвитку та якості життя.

Результатом заходів стане модифікація виробничого процесу шляхом запровадження нових моделей наукового бачення використання земель сільськогосподарського призначення.

Для реактивації порушених екосистем слугуватимуть наземні масиви, які використовуватимуться згідно з правилами охорони ресурсів суші,

збереження біологічного різноманіття та встановлення відповідних обмежень.

Удосконалення засад правового регулювання екологічно чистого сільського господарства, обліку та паспортизації екологічно чистих земель, створення належної системи контролю за функціонуванням ринку органічної продукції дозволить уникнути уникнення суб'єктами орендних відносин відповідальності за порушення законодавство в цьому питанні.

Сучасне використання земельних ресурсів характеризується недостатньо чітко визначеною оптимальною моделлю використання сільськогосподарських угідь, зокрема використовується неефективно відповідно до економічних, екологічних та соціальних аспектів.

Є прогалини в інституційному середовищі, недосконале нормативно-правове забезпечення. Неефективне використання земельних ресурсів створює проблеми з мотивацією сільськогосподарських підприємств до формування екологічно чистих земельних масивів та господарювання екологічно безпечного сільського господарства.

Комплексне планування та управління землекористуванням дозволить вирішити проблему аспектів ефективного землекористування; удосконалення інституційних засад земельного законодавства з оновленням інформаційної бази даних; формування стратегій і програм розвитку сільських територій, механізмів мотивації, охоронно-відтворювальні заходи.

3.3. Пріоритети розвитку конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування

Конкурентоспроможність аграрного сектору тісно пов'язана з такою економічною категорією, як конкурентоспроможність землекористування, тобто здатність землекористування завдяки конкурентним перевагам забезпечувати високу ефективність використання землі в процесі виробничої діяльності. Водночас питанням формування потенціалу

сільськогосподарського землекористування в Україні та її регіонах не приділяється уваги. Держава вважає, що вона виконала свою головну місію, відмовившись від земельної монополії, створивши умови для рівноправного існування всіх форм власності на землю, в результаті чого створюється багатосистемне сільськогосподарське виробництво. Але цього було недостатньо для забезпечення формування конкурентного середовища для економічного зростання землекористування, покращення умов для ведення конкурентоспроможної підприємницької діяльності, створення стимулів для ефективного вітчизняного бізнесу в аграрному секторі.

Результати реформування аграрного сектору свідчать про те, що в останні десятиліття в галузі спостерігається зниження виробництва, погіршується фінансове становище аграрних компаній, а недостатність факторів ціноутворення землі впливає на собівартість і кінцеві ціни. сільськогосподарської продукції. Значно зменшилися основні фонди, зростає незахищеність суб'єктів господарювання щодо землі та обмежені можливості реагування землекористування на виклики конкурентного середовища [42 с. 1].

В даний час землекористування відчуває спад економіки через військове положення, посилення антропогенного впливу на нього, дефіцит фінансових і матеріальних ресурсів та інші негативні процеси. Це потребує перегляду системи координат, яка впливає на конкурентоспроможність аграрного сектору. Тому необхідно визначити пріоритетні умови його розвитку, які генеруватимуть потенційну можливість прискорення процесу підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

У цьому сенсі перед землекористуванням постають завдання, які повинні забезпечити його динамічний розвиток на шляху переходу до економічних перетворень.

Необхідно створити умови для нагромадження інвестиційного потенціалу, що передбачає покращення загальних умов інвестування; створення законодавчих норм, що відповідають інтересам національних та

іноземних інвесторів; розробка єдиних критеріїв оцінки інвестиційної привабливості інноваційних програм і проектів.

Важливим є формування конкурентного землекористування, встановленого Програмами та розпорядженнями Уряду Президента України. [42 с. 1].

Необхідно також забезпечити сталий розвиток землекористування завдяки використанню біокліматичного потенціалу регіону, його географічного положення та якісних параметрів природних ресурсів.

Потребує необхідності вдосконалення структури посівних площ для забезпечення бездефіцитного енергетичного ресурсу ґрунту, підвищення продуктивності та якості виробленої продукції.

Це вимагає зменшення ризиків у землекористуванні, тобто запобігання небезпечним явищам, які можуть порушити функціонування землекористування.

Крім того, існує потреба у висококваліфікованих кадрах, що посилять конкурентні переваги сільськогосподарського землекористування та аграрного сектору в цілому.

Пріоритетами розвитку землекористування, на нашу думку, мають бути такі умови:

- створення справжнього картографічного забезпечення раціонального планування землекористування, яке дозволить об'єктивно та реалістично наносити території на карту;

- налагодження ефективної взаємодії між суб'єктами господарювання, що дасть змогу усунути посередницькі ланки у просуванні сільськогосподарської продукції від виробника до споживача;

- визначення реальної грошової оцінки землі для використання в іпотечних кредитах, сплати землі та орендної плати, відображення на балансі у фінансовій звітності, оцінка землі як природного ресурсу;

- забезпечення ефективної системи природоохоронних заходів, спрямованих на поступове поліпшення екологічного стану ресурсів землі;

- відновлення водоохоронних зон, прибережних захисних смуг;
- здійснення реального моніторингу земель та за результатами його висновків здійснення заходів, спрямованих на підвищення родючості ґрунтів;
- провести ефективне ґрунтове дослідження, яке повинно враховувати екологічний стан ґрунту, показники, що визначають родючість ґрунту та наявний ерозійний стан;
- проведення інвентаризації земель;
- встановлення обмежень та плати за використання землі.

Враховуючи викладене, варто зазначити, що особливе місце в системі реалізації пріоритетів розвитку землекористування мають займати загальнодержавні програми використання та охорони земель, схеми землеустрою, земель адміністративно-територіальних утворень.

Крім того, однією з визначальних умов розробки схем землеустрою є розроблення схем землеустрою, які відображають розміщення продуктивних сил відповідної території, перспективний розподіл територій району за видами та цілями використання, а також формування наукової гіпотези щодо вдосконалення землекористування, розміщення населених пунктів, промислових комплексів, дорожньої мережі, пунктів переробки та консервації сільськогосподарської продукції, оптових ринків сільськогосподарської продукції тощо.

Слід зазначити, що реалізація вищезазначених завдань досягається шляхом землеустрою, який створює умови для організації виробництва на рівні сучасних досягнень науково-технічного прогресу [42 с. 2].

Проекти планування територій створюють можливість контролю з боку компетентних органів і громадян за прийняттям управлінських рішень у сфері використання та охорони територіальних ресурсів.

Принципи землекористування, в тому числі:

- використання земель на основі проектів землеустрою;
- екологізація землекористування;
- мотивація екологізації сільськогосподарського виробництва;

- пріоритетом у вирощуванні є не кількість, а якість продукції;
- рівність усіх форм власності та господарювання на землю;
- дотримання законодавства України;
- відповідальність за порушення чинного законодавства;
- державне регулювання використання та охорони земель.

Забезпечення зазначених пріоритетів розвитку сільськогосподарського землекористування та засад землекористування в конкурентному середовищі створить умови для організації виробництва на основі сучасних досягнень науково-технічного прогресу та дозволить ефективно реалізовувати завдання, спрямовані на досягнення стратегічного розвитку використання земель сільськогосподарського призначення в конкурентному середовищі.

Висновки до розділу 3

1. Для того, щоб продукція була конкурентоспроможною, вона повинна відповідати вимогам критеріїв і показників конкурентоспроможності продукції, впроваджувати нові технології, підвищувати кваліфікацію керівного персоналу, а держава, у свою чергу, повинна створювати всі необхідні умови для ефективного функціонування ринкового середовища.

2. Сучасне використання земельних ресурсів характеризується недостатньо чітко визначеною оптимальною моделлю використання сільськогосподарських угідь, зокрема використовується неефективно відповідно до економічних, екологічних та соціальних аспектів.

Є прогалини в інституційному середовищі, недосконале нормативно-правове забезпечення. Неефективне використання земельних ресурсів створює проблеми з мотивацією сільськогосподарських підприємств до формування екологічно чистих земельних масивів та господарювання екологічно безпечного сільського господарства.

Комплексне планування та управління землекористуванням дозволить вирішити проблему аспектів ефективного землекористування; удосконалення

інституційних засад земельного законодавства з оновленням інформаційної бази даних; формування стратегій і програм розвитку сільських територій, механізмів мотивації, охоронно-відтворювальні заходи.

3. Забезпечення зазначених пріоритетів розвитку сільськогосподарського землекористування та засад землекористування в конкурентному середовищі створить умови для організації виробництва на основі сучасних досягнень науково-технічного прогресу та дозволить ефективно реалізовувати завдання, спрямовані на досягнення стратегічного розвитку використання земель сільськогосподарського призначення в конкурентному середовищі.

РОЗДІЛ 4

ОХОРОНА ПРАЦІ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Охорона праці на земельпорядних підприємствах ґрунтується на основних законодавчих актах про охорону праці та державних нормативних актах з охорони праці. Незалежно від форм власності підприємства, на нього поширюються основні законодавчі акти з охорони праці, а це – Конституція України, Закон України про охорону праці, Кодекс законів про охорону праці, Закон про пожежну безпеку та інші. Всі державні нормативно-правові акти з охорони праці, являють собою не лише стандарти, норми і положення, а й інструктажі та інші документи, які представлені в єдиному реєстрі. Державні нормативно-правові акти поділяють на загальнодержавні, галузеві та міжгалузеві.

В галузі земельпорядкування одним з таких актів є «Правила по техніці безпеки на топографо-геодезичних роботах», які затверджені Колегією Головного управління геодезії і картографії при Раді Міністрів 9 лютого 1989 року № 2/21. [38]

При прийомі на роботу та у процесі праці всі працівники проходять інструктаж з охорони праці та перевірку базових знань у цій галузі. Особи, які не пройшли навчання та інструктаж до роботи не допускаються.

На геодезичних підприємствах однією з важливих позицій є профілактика, тобто заходи спрямовані на попередження та запобігання виробничого травматизму, а також дотримання вимог з охорони праці.

З вище сказаного робимо висновок, що охорона праці на земельпорядних підприємствах являє собою сукупність організаційних, санітарно-гігієнічних, технічних, соціально-економічних та лікувально-профілактичних заходів спрямованих на попередження виробничого травматизму та зменшення шкідливого впливу факторів виробництва.

Головною метою охорони праці є забезпечення належних умов праці для кожного працівника виробництва

Охорона праці – це система законодавчих актів, соціально-економічних, організаційних, технічних, гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці.

Під охороною праці розуміють правовий інститут права про працю, об'єднуючий норми, безпосередньо напрямлені на забезпечення умов праці, безпечних для життя і здоров'я працівників. Він включає наступні групи норм:

- правила по техніці безпеки та виробничій санітарії;
- спеціальні норми охорони праці осіб, які працюють в тяжких, шкідливих та небезпечних виробничих умовах;
- норми по охороні праці жінок, неповнолітніх та осіб з пониженою працездатністю;
- норми, які регулюють діяльність органів державного нагляду та суспільного контролю, а також тих, які встановлюють відповідальність за порушення законодавства про охорону праці;
- норми, які регулюють планування та організацію роботи по охороні праці.

Під час роботи на працюючих впливають різні шкідливі фактори виробничого середовища. Шкідливі фактори за її характером свого впливу поділяються на фізичні, хімічні, біологічні та психофізіологічні.

До фізичних факторів належать пераметри повітря в приміщенні (температура, вологість, швидкість руху повітря), вібрація, шум, нетоксичний пил, пара, різні види випромінювань, освітленість.

До хімічних факторів відносяться токсичні пил, пари і газ.

До біологічних факторів відносяться вплив мікроорганізмів та бактерій рослин та тварин (під час переробки натуральних волокон, шкіри, хутра).

До психофізіологічних факторів відносяться фізичні та нервово-психічні перевантаження, які пов'язані з тяжкою, монотонною працею.

Кожен з цих факторів впливає на організм людини, викликає у ньому функціональні зміни, професійні захворювання або отруєння.

Висока продуктивність праці топографо-геодезичних робіт повинна бути забезпечена комплексною безпечною діяльністю, наявністю механізованого транспорту, безперебійним постачанням матеріалів, спецодягом, харчуванням. На початку безпечна техніка і технологи передбачаються у технічних проектах, які уточнюються при обговоренні і захисті.

Пізніше на основі технічних проектів перед початком польових робіт складаються робочі проекти безпечної організації польових робіт в конкретних умовах місцевості з урахування фізико-географічних і економічних особливостей району робіт. Враховуючи дані повідомлення, начальники партії при участі бригадирів складають робочий проект геологічних ходів і загальну схему маршрутів руху бригад.

При проектуванні безпечних маршрутів в першу чергу забезпечують можливість якісного виконання геодезичних вимірювальних робіт, намагаються зменшити протяжність ходу і замінити небезпечні ділянки шляху (труднопрохідні) більш безпечними. З цією метою межі ділянок окремих бригад намічають по берегах рік, а не по рамках трапеції. В місцях підходу до бази розміщених по одну сторону ріки, для частих переходів на другу сторону, проектують будівництво мостів або обладнання постійних човникових переправ.

Групові схеми безпечних маршрутів руху бригад складають на район дії трьох або чотирьох бригад і на район дії однієї або двох партій. Після цього, об'єднують ці схеми укладають карти маршрутів на зону дії всієї експедиції. Така карта використовується керівництвом експедиції для служб безпеки і організації робіт партій і бригад. Вона уточнюється і змінюється в залежності від зміни видів робіт, засобів транспорту і інше. На схемах

маршрутів, крім мінімальної географічної основи, більш наочно наносять: шляхи руху бригад, місця і дати стоянок бригад, місце радіозв'язку і місце зустрічі бригад з начальником партії розміщенням продовольчих точок, без партії і штабу експедиції. Робочі проекти організації робіт і схеми руху бригад затверджуються начальником або головним інженером експедиції, і після цього вони стають засобом оперативного планування диспетчеризацією і управління експедиції і партії.

Трудове законодавство зобов'язує підприємства забезпечувати безпечні умови праці всім працівникам, тому в період підготовки до польових робіт керівникові експедиції і партії проводять заходи, що забезпечують профілактику захворювання і травматизму.

Перш за все виникає проблема підбору кадрів, яким не протипоказано виконання робіт, передбачених планом у даних географічних умовах. З цією метою проводяться обов'язкові медичні обстеження усіх працюючих. При цьому в направленні, на медогляд указується прохання дати закінчення про можливість даного працівники в експедиційних умовах, з пішими переходами, з нічлігом у палатках, в певних географічних умовах на роботі зв'язаній з підніманням на високі споруди, дерева і інше.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження узагальнює теоретико-методичні та практичні аспекти, що забезпечують розв'язання наукової проблеми щодо обґрунтування напрямів розробки механізмів конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування.

Отримані результати дозволили зробити висновки і пропозиції теоретико-методичного та прикладного характеру, спрямовані на розробку механізмів конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування.

1. Подальший розвиток економічного та правового врегулювання системи земельних відносин у сільському господарстві повинен орієнтуватися на реалізацію громадянами всіх прав власності на землю, в тому числі і права розпорядження, а також шляхом продажу сільськогосподарських земель. Механізм регулювання земельних відносин необхідно розглядати з позиції політичних, економічних, екологічних і правових аспектів, що дозволить чітко розмежувати вплив політики, економіки, екології і права на їх розвиток.

2. Земельні ресурси є найважливішою частиною навколишнього природного середовища, яка характеризується просторовим розташуванням, рельєфом, ґрунтовим покривом, рослинністю, надрами, водами, служать основним засобом виробництва в сільському та лісовому господарстві, а також просторовою база для розміщення всіх галузей виробництва. Вони є невід'ємною і основною умовою життя і функціонування процесу суспільного виробництва, зумовлюють існування і використання інших природних ресурсів (атмосферного повітря, поверхневих і підземних вод, рослинного і тваринного світу), виконують певні глобальні екологічні функції (біоенергія, азотно-білкова, газо-атмосферна та ін.).

3. Земельні ресурси як засіб виробництва істотно відрізняються від інших засобів виробництва. Будучи землею продуктом самої природи і до

роботи в її формуванні, вона не може бути замінена або створена заново, замінена іншими засобами виробництва, вона характеризується постійністю свого розташування і зв'язку з природними умовами, і за умови раціонального використання, покращує його властивості, підвищує продуктивність.

4. Використання землі, як складової сільськогосподарського виробництва, регулюється законами, які регулюють організацію та економіку галузі через комплекс організаційних, економічних і правових механізмів, стимулюючих її використання для охорони навколишнього середовища. Сукупність таких законодавчо закріплених (організаційно-економічних) механізмів або правил землекористування визначає зміст територіальних відносин, спрямовуючи дії людей із землею в необхідних для суспільства напрямках, формах, режимах і способах використання. Його виділення як предмета самостійного вивчення є об'єктивною необхідністю, зумовленою багатофункціональністю ресурсів землі та її значенням не лише як місця поселення людей, а й як джерела їх існування.

5. Результати аналізу законодавства ряду зарубіжних країн дозволяють стверджувати, що практично в усіх з них існують різноманітні обмеження. Обмеження щодо розмірів земельних ділянок характерні для країн з перехідною економікою та країн з обмеженим обсягом земельних ресурсів. Як правило, такі обмеження встановлюються на муніципальному чи регіональному рівні, зокрема: Угорщина: не більше 300 га (для фізичних та юридичних осіб); Румунія: не більше 200 га (для фізичних та юридичних осіб); Данія: не більше 30 га (для осіб з професійною освітою та досвідом сільського господарства).

Тому сучасне використання українських земельних ресурсів далеке від раціонального природокористування, характерного для більшості європейських країн. Порушено екологічно допустиме співвідношення ріллі, пасовищ і сіножатей, що негативно впливає на стійкість агроландшафту.

6. В процесі дослідження встановлено що конкуренція в сільському господарстві формується одночасно у двох напрямках: між господарствами різних форм власності та господарювання та між усіма виробниками основної продукції за найвигідніші економічні умови діяльності та фінансові результати. Особливий вплив на формування конкуренції в сільському господарстві надають відносини між господарствами, які виробляють сільськогосподарську продукцію, і переробними підприємствами. У сфері переробки сільськогосподарської продукції важливе місце посідає конкуренція серед виробників продукції, що змушує ці компанії виробляти все більш дешеву та якісну продукцію. Оскільки сировина є основною технологічною базою для виробництва готової продукції, переробні підприємства для посилення своїх конкурентних позицій вимагатимуть більш дешевої та якіснішої сільськогосподарської сировини.

7. Визначено що, сучасне використання земельних ресурсів характеризується недостатньо чітко визначеною оптимальною моделлю використання сільськогосподарських угідь, зокрема використовується неефективно відповідно до економічних, екологічних та соціальних аспектів.

Є прогалини в інституційному середовищі, недосконале нормативно-правове забезпечення. Неефективне використання земельних ресурсів створює проблеми з мотивацією сільськогосподарських підприємств до формування екологічно чистих земельних масивів та господарювання екологічно безпечного сільського господарства.

8. Встановлено що, комплексне планування та управління землекористуванням дозволить вирішити проблему аспектів ефективного землекористування; удосконалення інституційних засад земельного законодавства з оновленням інформаційної бази даних; формування стратегій і програм розвитку сільських територій, механізмів мотивації, охоронно-відтворювальні заходи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуторов О. І. Земельно-ресурсний потенціал та проблеми його раціонального використання. – Х. : Харк. нац. аграр. ун-т, 2002. – 70 с.
2. Добряк Д. С., Теоретичні засади сталого розвитку землекористування у сільському господарстві : монографія / Д. С. Добряк, А. Г. Тихонов, Н. В. Гребенюк. – К. : Урожай, 2004. – 134 с.
3. Лазарева О.В. Особливості формування конкурентних переваг агропідприємств. Вісник аграрної науки Причорномор'я. Вип. 3 (54). — 2010. — С. 84—88.
4. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств: навчальний посібник / [В.В. Горлачук, І.М. Песчанська, А.М. Малачієв та ін.]. — Миколаїв: Іліон, 2011. — 202 с.
5. Горлачук В.В. Формування конкурентоспроможності землекористування в регіоні / В.В. Горлачук // Наукові праці. Т. 133. Вип. 120. — Миколаїв: Видво ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. — С. 110—115.
6. Третьак А.М., Другак В.М. Наукові основи економіки землекористування та землевпорядкування. — К.: ЦЗРУ, 2003. — 337 с.
7. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я.А. Жаліло, Я.Б. Базиліук, Я.В. Белінська та ін.; За ред. Я.А. Жаліла. — К.: НІСД, 2005. — 388 с.
8. Букринський Б.В. Природокористування: основи економіко-екологічної теорії: [монографія] / Б.В. Букринський, В.М. Степанов, С. К. Харічков. — Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 1999. — 350 с.
9. “Топ-10 агрохолдингов Украины. Основные акценты в инфографике”, agroportal.ua/publishing/infografika
10. Рєпін К. Земельні відносини у Європі / К. Рєпін // 2018.

11. Зализко В.Д. Влияние агрохолдинизации сельскохозяйственных предприятий на социальноэкономическое развитие сельских территорий / В.Д. Зализко // Экономика Украины. – 2013. – №6. – 71-77.
12. Базилюк Я.Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення. – К.: НІСД, 2002. – С. 6.
13. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я.А. Жаліло, Я.Б. Базилюк, Я.В. Белінська та ін.; За ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2005. – 388 с.
14. Портер М. Стратегія конкуренції / Пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. – К.: Основи, 1997. – 390 с.
15. Филюк Г. Соціально-економічні наслідки монополії: теоретичний і практичний аспекти. – Економіка України. – № 1. – 2008. – С. 30-41.
16. . Філософія управління: Підруч. для студ. вищ. навч. закладів / В.Г. Кремень, С.М. Пазніч, О.С. Пономарьов. – К.: Знання України, 2007. – 360 с.
17. Земельний кодекс України // Відомості Верховної Ради України, 2002, № 3-4.
18. Яковец Ю.В. Циклы. Кризисы. Прогнозы [Текст] / Ю.В. Яковец. – М.: Наука. – 1999. – 448 с.
19. Гунченко О.В. Теоретико-методичні аспекти оцінки економічної ефективності використання земель сільськогосподарських підприємств /О.В.Гунченко// Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва – 2011 – С.1-8.
20. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.
21. Рогач С.М. Економіка і підприємництво, менеджмент / [С.М. Рогач, Т.А. Гуцул, В.А. Ткачук та ін.]. – К.: ЦП «Компринт», 2015. – 714с.

22. Семенда О.В. Оцінка ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах./ О.В. Семенда// Український національний аграрний університет садівництва – 2007. – С.1-10
23. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу /В.Г. Андрійчук// Підручник. – К.:КНЕУ. – 2013. – 779с.
24. Зінченко О.І. Рослинництво: підручник / О.І. Зінченко, В.Н. Салатенко, М.А. Білоножко; за ред. О.І. Зінченка. – К.: Аграр. освіта, 2001. – 591 с.
25. Кошкалда І.В. Ефективність використання сільськогосподарських земель у контексті сучасного господарювання / І.В. Кошкалда // АгроІнКом. – 2011. – № 10 – С. 38-43.
26. Макин Г.И. Выявление эффективности управления в аграрном секторе / Г.И. Макин // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2000. – № 10. – С. 20-22.
27. Константинов С.А. Новый подход к определению критерия эффективности сельскохозяйственного производства / С.А. Константинов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2000. – № 3. – С. 18-21.
28. Шаманаев В.С. Эффективное использование земли в условиях индустриализации сельского хозяйства / В.С. Шаманаев. – М.: Колос, 1979. – 208 с.
29. Терещенко В.К. Теоретичні засади ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств ринкового типу / В.К. Терещенко, В.А. Ткачук, Є.В. Милованов; за ред. В.К. Терещенка // Формування ринкового механізму в аграрній секторі АПК. – К.: Нічлава, 2002. – С. 7–22.
30. Портер М. Международная конкуренция. Конкурентные преимущества стран / М. Портер; [пер. с англ.; под ред. и с предисловием В.Д. Щетинина]. – М.: Международные отношения, 2018. – 929 с.

31. Граб, Роман. “Види сільськогосподарських підприємств в Україні”, 2017. ucab.ua/ua/doing_agribusiness/umovi_vedennya_agrobiznesu/vidi_silskogospodarskikh_pidpriemstv_v_ukraini
32. Азізов О.Р. Теоретичні засади підвищення конкуренто-спроможності аграрного підприємства / О.Р. Азізов // Вісник ХНТУСГ. – 2017. – № 185. – С. 42-50.
33. Ткачук С.А. Управління земельними ресурсами. – ЦСХИ, 1986. – 92 с.
34. Соловьев В.П. Конкуренция в условиях инновационной модели развития экономики / Под ред. Б.А. Малицкого. – К.: Феникс, 2006. – С. 117.
35. Schwab, Klaus (2017). The Global Competitiveness Report 2016–2017. World economic Forum. weforum.org/gcr. Retrieved from : www.weforum.org/gcr
36. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-ХІІ / Відомості Верховної Ради України від 08.10.1991. – 1991 р. – № 41. – стаття 546.
37. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.1994 № 3855-ХІІ / Відомості Верховної Ради України від 19.04.1994. – 1994 р. – № 16. – стор. 422. – стаття 93.
38. Дотримання екологічних прав / ЕГО «Зелений світ». – Харків: Права людини. – 2007. – 266 с.
39. Пендзей Л.П. Формування та інституційне забезпечення ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення / Л.П. Пендзей // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. – № 4’2015. – С. 82-90.
40. Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. №275-р / Урядовий кур'єр від 11.05.2017. – № 85
41. Лазарева, Олена. “Пріоритети розвитку сільськогосподарського землекористування в умовах конкурентного середовища”, 2018.

ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/fe332178-241d-45d0-b786-b356c464002e/content

42. Попова О.Л. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми / О.Л. Попова // НАН України. – Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2009. – 352 с.
43. Коваль В.А., Гусев М.О., Бутенко А.С. Особливості охорони та екологічного стану земельних ресурсів. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2023. № 1 (38). URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/index.php/vipusk-38-2023>.
44. Белінська С.М., Бутенко А.С., Гусев М.О. Критичний аналіз ефективності сільськогосподарського землекористування України в умовах сучасних реалій. Ефективна економіка.
45. Гусев М. Перспективи розвитку ринку землі в Україні. Студентська молодь і науковий прогрес в АПК: тези доп. Міжнар. студ. наук. форуму, 4-6 жовтня 2022 року. Львів, 2022. С. 189.
46. Гусев М. О. Формування принципів екологічних мереж в системі управління земельними ресурсами. Могилянські читання – 2022 : Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні : глобальний, національний та регіональний аспекти : XXV Всеукр. наук.-практ. конф. : тези доп. Сталий розвиток використання земельних ресурсів в умовах глобалізації, Миколаїв, 7–11 листоп. 2022 р. / ЧНУ ім. Петра Могили. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2022. С.31-32.
47. Мась А.Ю., Гусев М.О. Питання охорони та екологічного стану земельних ресурсів. Актуальні аспекти розвитку науки і освіти: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції науково-педагогічних працівників та молодих науковців (Одеса, 08-09 грудня 2022 р.). Одеський державний аграрний університет. Одеса, 2022. С. 368-371.